

GRUNDLAGD 1876 AV C. G. ESTLANDER

2020

ISSN 0015-248X (print)

ISSN 2670-2541 (online)

KULTUR EKONOMI POLITIK

Redaktion

Hanna Lindberg
Ansvarig chefredaktör
Emil Kaukonen
Redaktionssekreterare

Redaktionsråd

Pia Maria Ahlbäck
Martina Björklund
Mats Börjesson
Nina Kivinen
Else-Britt Kjellqvist
Bengt Kristensson Ugglå
Tage Kurtén
Kristina Malmio
Sverker Sörlin
Ulrika Wolf-Knuts

Utgivare

Föreningen Granskaren r.f. Åbo
Ordförande Pekka Kettunen
Jutta Ahlbeck
Eva Costiander-Huldén
Carina Gräsbeck
Margrét Halldórsdóttir
Jonas Lagerström
Hanna Lindberg

Formgivning

Oy Graaf Ab

Tryckning

Oy Nordprint Ab

Kontakt

Redaktionen: finsktid@abo.fi
Prenumerationer: pren-finsktid@abo.fi

Mer om oss

www.finsktidskrift.fi
Instruktioner för skribenter:
www.finsktidskrift.fi/medverka/for-skribenter/
Om prenumerationer: www.finsktidskrift.fi/prenumerera/

Bidragsgivare

Svenska Litteratursällskapet i Finland, Svenska Kulturfonden,
Föreningen Konstsamfundet, Kulturfonden Island-Finland,
William Thuring's Stiftelse, Kommerserådet Otto A. Malms
Donationsfond, Waldemar von Frenckells stiftelse

Innehåll 6/2020

<i>Chefredaktör Hanna Lindberg</i> Att lyfta fram det bortglömda	5
Kollegialt granskade artiklar	
 <i>Mats Wickström</i> Holger Schildt och den svenska jordens moraliska pris våren 1921	7
Essäer	
<i>Johan Stén</i> Ephraim Otto Runebergs dialog om själen	31
<i>Panu Petteri Höglund</i> Korniska språket och dess återupplivning	47
Granskaren	
<i>Carl Johan Ljungberg</i> Från krönikor till existentiell villrådighet	57
<i>Else-Britt Kjellqvist</i> Att grundligt genomleva "infernos fasor"	63
<i>Lennart J. Lundqvist</i> Var finns egentligen världens jämlikaste land?	66
<i>Claus K. Madsen</i> Et fremragende forsvar for litteraturforskningens faglighed	69

Att lyfta fram det bortglömda

I somras då det äntligen var möjligt att besöka biografen igen såg jag dokumentärfilmen *Bortom det synliga – filmen om Hilma af Klint* (2019). Filmen berättar historien om den svenska konstnären Hilma af Klints (1862–1944) liv och hennes väg in i den abstrakta konsten. Samtidigt är den en fascinerande djupdykning i det konstpolitiska spelet både före och efter af Klints död, och den ställer viktiga frågor om vad som får och inte får ta plats och bli en del av en kanon. Det faktum att af Klint var en pionjär inom den abstrakta konsten var nämligen mer eller mindre okänt fram till slutet av 1900-talet då hennes verk för första gången började ställas ut. Som historiker finns det knappast något mer läckert än att upptäcka en händelse, ett fenomen eller en person som i fallet med af Klint, som knappt rönt någon uppmärksamhet av sin samtid, men vars betydelse stiger fram i ljuset av efterföljande händelser och samhällsutveckling. Men lika ofta är förhållandet det omvända och något som samtiden höjt och entusiastiskt diskuterat, kan för eftervärlden vara fullkomligt okänd. Ofta handlar det om att händelsen, fenomenet eller personen i fråga är ur fas med den historiska bild eftervärlden vill konstruera, det vill säga att de inte har passat in i ett nationsbygge eller ett teleologiskt historienarrativ. af Klint fick sin upprättelse, men mycket finns kvar att upptäcka.

Även det här numrets artikel och essäer behandlar på olika sätt det bortglömda, undanskymda eller föga uppmärksammade. I den kollegialt granskade artikeln gör Mats Wickström en mikrohistorisk studie av en skandal som utspelade sig i den östnyländska

skärgården våren 1921. Den kända förläggaren Holger Schildt hade då sålt mark till en finskspråkig kollega och försäljningen möttes med bestörtning i dagspressen, där Schildt anklagades för att ha förrätt det svenska territoriet i Finland. Skandalen blåste snabbt över då Schildt köpte tillbaka marken, men Wickström visar på dess betydelse för den finlandssvenska minoritetsnationalismen. Genom att fokusera på en enskild och avgränsad händelse belyser Wickström den konkreta form som frågan om ”den svenska jorden” fick och de sociala praktiker som omgärdade den.

Johan Stén behandlar i sin essä en föga uppmärksamman men högst intressant skrift, *Samtal om människans själ*, skriven av Ephraim Otto Runeberg år 1770. Runeberg var direktör för lantmäterikommissionen i Finland men boken var ett tidigt försök att på svenska förklara grunderna i psykologin. Förutom att Stén presenterar själva boken erbjuder han även en inblick i författarens liv samt de filosofiska impulser som påverkade Runeberg. Även om *Samtal om människans själ* på många sätt följde vedertagna mönster och troligtvis inte var känd för en större läsekrets ger den en fascinerande inblick i en vetenskapsgren som vid tiden var i sin linda.

Panu Petteri Höglund fortsätter på temat keltiska språk som han inledde förra året med sina essäer om iriskan. I den här essän är det korniskan som står på tur, ett språk som talades i Cornwall fram till 1700-talet och som likt de övriga keltiska språken återupplivats under 1900-talet. Korniskan är dock det språk med svagast ställning, eftersom det saknas omfattande litteratur på språket och ordentlig dokumentation av vad ”genuin” korniska egentligen har varit. I sin essä tecknar Höglund vägen från de överlevande litterära alster på korniska till återupplivningsförsöken som startade i början av 1900-talet. Liket andra försök att revitalisera utdöende språk och återuppliva redan döda sådana, har processen kantats av både entusiasm och stridigheter med tydliga lägerbildningar som följd.

Tillsammans med Granskarens recensioner önskar vi att dessa texter ska bjuda på ny och tankeväckande läsning!

Hanna Lindberg

Raseborg, 20.10.2020

Kollegialt granskade artiklar

📖 Holger Schildt och den svenska jordens moraliska pris våren 1921

Mats Wickström

I mitten av april 1921 blev det allmänt känt att bokförläggaren Holger Schildt sålt ett område på cirka 25 hektar på Haxalö i Borgå skärgård till Olli Edvard (O.E.) Lampén, även han direktör inom förlagsbranschen. Affären mellan de två branschkollegorna var fullt laglig och i sig föga betydande. Schildt var en driftig affärsman och hade sedan bildandet av Holger Schildts förlagsaktiebolag år 1918 gjort åtskilliga affärer av olika slag (Ekberg 2013). Denna gång skulle dock Schildts kommers bli kontroversiell. Den 14 april 1921 rapporterade lokaltidningen *Borgåbladet* (*Bbl*) under rubriken "Svensk jord i finska händer" att den svenskspråkiga Schildt sålt Klippudden, sin fastighet på Haxalö, till den finskspråkiga Lampén. Tidningen karakteriserade kort försäljningen som "anmärkningsvärd, som den innebär svensk jords överlåtande i finska händer." Samma dag återgavs *Borgåbladets* notis i sin helhet i den helsingforsiska kvällstidningen *Dagens Press* (*DP*). Den 15 april anmärkte Nationella samlingspartiets språkrör *Uusi Suomi* på att *Borgåbladet* beklagade sig, vilket enligt *Uusi Suomi* berodde på villfarelsen att marken "kuuluu muka siihen 'ruotsalaiseen maahan'."

Borgåbladets nyhet blev startskottet på en minoritetsnationalistiskt motiverad skandalisering av Schildt och pressdebatt som fortgick fram till slutet av maj 1921. Polemiken pågick främst i den svenskspråkiga pressen, men kommenterades även i finskspråkiga tidningar. Schildts fastighetsaffär med Lampén har inte gått till historien som en beaktansvärd händelse: historikern Henrik Ekberg (2013, 64) ägnar den ett stycke i sin 418 sidor långa historik över Holger Schildts förlagsaktiebolag/Schildts Förlag Ab. I Holger Schildts och hans förlags händelserika historia var onekligen turerna kring Klippudden i den östnyländska skärgården en mindre minnesvärd episod, som dessutom, som vi skall se, avfärdades från den offentliga debattens dagordning förhållandevis fort genom Schildts försorg. Som en historia om upprätthållandet av normer i en minoritet med anspråk på att utgöra en nationalitet med ett eget territorium inom ramen för staten Finland är det däremot en avslöjande affär. Genom fallet synliggörs en social praktik föranledd av finlandssvensk minoritetsnationalism, ett heuristiskt och analytiskt begrepp som introducerats av historikerna Jonas Ahlskog, Matias Kaihovirta och Mats Wickström (2018) för att vidareutveckla såväl forskningen om den svenskspråkiga minoritetens som nationalismens historia i Finland.

Inom forskningen om det svenska i Finland är det vedertaget att den så kallade svenska jorden, det vill säga den mark som den finlandssvenska minoritetsnationalismens ideologer ansåg utgöra grunden för den svenskspråkiga minoritetens eget livsviktiga territorium, var ett centralt begrepp i konstruktionen av det som från och med det tidiga 1920-talet började kallas finlandssvenskhet. Varken historieskrivningen eller de etnologiska utredningarna om finlandssvenskhetens tillkomst och konsolidering har dock desto närmare berört de normativa och sociala sidorna av den finlandssvenska territorialismen. Den offentliga uthängningen av Schildt som en svikare av den svenska saken och den därpå följande polemiken om överträdelsens allvarlighetsgrad blottlägger en ny aspekt av den tidiga finlandssvenska minoritetsnationalismens sociala praktik, nämligen sanktioner mot personer med tillskriven svenskhet (grupptillhörighet) som bröt mot de gruppnormer minoritetsnationalisterna föreskrev.

Undersökningen utgår från Jonas Lindströms och Karin Hassan Janssons (2017) riktlinjer för historievetenskapligt relevant mikrohistoria. Enligt Lindström och Hassan Jansson bör en mikrohistorisk undersökning ha det enskilda, i föreliggande fall Holger Schildts försäljning av så kallad svensk jord, som utgångspunkt, men inte för att analysera det i "ljuset av det allmänna", utan för att "diskutera det allmänna i (det nya) ljuset av det enskilda." Lindström och Hassan Jansson menar att närstudier av det enskilda kan ge upphov till upptäckter som utmanar och problematiserar vedertagna framställningar av det förflutna. För att klargöra det enskildas relevans förutsätts därmed att fallet i fråga förhålls till ett forskningsläge om "det allmänna".

I denna artikel ställs fallet Schildt i relation till den tidigare forskningen om det svenska i Finlands historia under början av 1900-talet i allmänhet och den svenska jordens betydelse för finlandssvensk minoritetsnationalism i synnerhet. För att fastställa det rådande kunskapsläget om det tidiga 1900-talets svenskhet i Finland och den roll idén om den svenska jorden spelade i tidens finlandssvenska minoritetsnationalism utnyttjas statsvetaren Göran von Bonsdorffs klassiska studie *Självstyrelsetanken i finlandssvensk politik åren 1917–23* (1950), samt två standardverk om det svenska i Finlands historia utgivna år 2016, Max Engmans *Språkfrågan: Finlandssvenskhetens uppkomst 1812–1922* och Henrik Meinanders *Nationalstaten: Finlands svenskhet 1922–2015*, del tre respektive del fyra i serien Finlands svenska historia.

I *Språkfrågan* skärskådar Engman särskilt den svenska jordens betydelse i ett kort underkapitel med samma namn. Enligt Engman var en "stämning av 'Blut und Boden'" kännetecknande för attityden till den förmenta svenska jorden. Engman framhåller att många "svenskhetsaktivister" omfattade idén om att jorden inte endast var den enskildes egendom "utan i någon mening" också tillhörde den så kallade svenska folkstammen. Engman går inte närmare in på vilka eventuella följder den minoritetsnationalistiska uppfattningen om att den svenska jorden i en viss bemärkelse var gruppens gemensamma egendom fick. Engman gör också en lätt moraliserande åtskillnad mellan "mystiken kring 'den svenska jorden'" och den enligt honom ekonomiskt sunda jordanskaffningsverksamhet som bedrevs av jordbolag som Svenska småbruk

och egna hem (Engman 2016, 290–291). Svenska småbruk och egna hem grundades dock uttryckligen för att förhindra förfinskning av ”svensk jord” och ”mystiken” kring det svenska jordägandet var en del av bolagets legitimering och marknadsföring.¹ I en bildtext till underkapitlet ”Jordfrågan”, vilket behandlar debatten om densamma på Folktinget år 1919, summerar Engman: ”Frågan om ’den svenska jorden’ och dess övergång till finskspråkiga ägare var en mångårig debattfråga” (Engman 2016, 385). Den svenska jorden var tvivelsutan en fråga som debatterades flitigt under flera år i början av 1900-talet, och som vid vissa tillfällen återkom som en framträdande finlandssvensk fråga åtminstone fram till mitten av 1960-talet (Wilson & Wickström 2020). Den tidigare forskningen pekar också på andra följder av idén om den svenska jorden än debatter och bildandet av jordbolag.

Med hänvisning till etnologen Bo Lönnqvist menar Meinander att försvaret av den svenska jorden ”ledde till systematiska försök att förhindra att jorden såldes ut till finskspråkiga medborgare” under 1910-talet (Meinander 2016, 21). I den artikel av Lönnqvist som Meinander hänvisar till, ”Språkgränsen som kulturellt och ideologiskt fenomen”, finns det emellertid inte någon redogörelse över systematiska försök att förhindra jordförsäljning. I Lönnqvists artikel finns däremot ett citat av minoritetsnationalisten Gabriel Nikander från år 1908 där denne prisar två österbottniska kommuner för att dessa bestämt sig för att köpa samtliga hemman som varit nära att köpas upp av finskspråkiga (Lönnqvist 2001, 152). Det är sannolikt detta citat som Meinander bygger sitt påstående på, även om Nikander hänvisade till beslut från år 1908 eller tidigare.

I bakgrundskapitlet till sin undersökning över den finlandssvenska politikens strömningar mellan åren 1917 och 1923 poängterar von Bonsdorff den centrala politiska betydelse som bevarandet av ”den svenska jorden” fick för finlandssvenskhetens ”konsolidering på territoriell grund”. Till skillnad från de senare syntesverken av historikerna Engman och Meinander uppmärksammar statsvetaren von Bonsdorff de ”inofficiella metoder” den så kallade svenska samlingsrörelsen med Svenska folkpartiet (SFP) i spetsen

¹ Se t.ex. ”Kampen om vår svenska allmoges jord”, *Nya Pressen* 16.11.1908; ”Svenska folkpartiet i Borgå stad”, *Borgåbladet* 5.12.1908.

använde sig av för att förhindra den svenska jordens övergång i finskspråkig ägo. von Bonsdorff nämner följande förfaringssätt: de finlandssvenska jordbolagens markköp samt "presspropaganda och en viss påtryckning på jordägarna". von Bonsdorff ger inga källhänvisningar för att underbygga sina påståenden om propaganda i pressen och påtryckningar på jordägare, men med hänvisning till en artikel i *Hufvudstadsbladet (Hbl)* den 30 april 1916 om en ökning av det svenska jordägandet i "svenska Nyland" utgår han från att det informella förfarandet gav en viss bevarande effekt. Enligt von Bonsdorff avbröts denna "ur svenskhetssynpunkt relativt gynnsamma utveckling" redan år 1916 på grund av jordens kraftiga prisstegring och därpå följande försäljningar av "svensk" mark till finskspråkiga. von Bonsdorff anger också empiriskt underbyggda exempel på hur vissa av dessa försäljningar ledde till "starka opinionsyttringar" mot säljarna åren 1916–1917. Han nämner även ett upprop som centralstyrelsen för SFP offentliggjorde i januari 1917, i vilket centralstyrelsen "rekommenderade påtryckning såsom medel" mot jordförsäljning till finska köpare (von Bonsdorff 1950, 27–28). Därefter ställer von Bonsdorff de politiska förvecklingarna i självstyrelsefrågan i förgrunden för sin undersökning.

Den tidigare forskningen understryker alltså "den svenska jordens" ideologiska och kulturella betydelse för den svenska samlingsrörelsen i Finland och finlandssvenskhetens konsolidering. Frågan om "den svenska jorden" var väsentlig för de samtida minoritetsnationalisterna och aktuell inom en rad olika fält. Frågans såväl ideella som materiella aspekter och sammansatta karaktär av slogan och doktrin har likväl gjort "den svenska jorden" analytiskt svårgripbar. Tack vare von Bonsdorff vet vi att "presspropaganda" i syfte att avskräcka från jordförsäljning till finskspråkiga köpare var en av samlingsrörelsens strategier för att försvara det minoritetsnationellt avgränsande territoriet Svenskfinland.

En läsning av det SFP-uppprop von Bonsdorff kort refererar till visar att partiet, förutom att uppmana "enhvar i sin krets" att genom "stark personlig påtryckning" förhindra jordförsäljningar, även påbjöd pressen att påverka: "Tidningarna kunna verka i samma riktning genom att noggrant uppmärksamma jordförsäljningarna" (*Hbl* 30.1.1917). SFP försökte alltså få till stånd en minoritetsnationalistisk normering kring jordförsäljning där både det

privata och det offentliga samtalet skulle utnyttjas för att befästa ett socialt förbud mot försäljning till finska köpare.

Föreliggande studie belyser ”den svenska jordens” sociala betydelser genom att placera skandaliseringen av Schildts jordförsäljning i Borgå våren 1921 i det analytiska blickfånget. Syftet med den mikrohistoriska ansatsen är att pröva vad fallet Schildt kan avslöja om normeringen kring ”den svenska jorden” inom den finlandssvenska minoritetsgemenskapen vid ingången av 1920-talet. Källmaterialet utgörs, med undantag för ett nedslag i Holger Schildts brevsamling vid ÅAB, av artiklar och notiser publicerade i dags- och veckopressen.

Skandalisering Svenskfinland runt

Den 16 april 1921 återgav *Hangö* nyheten om Schildts försäljning av svensk jord till en finsk köpare med den ursprungliga rubriken, ”Svensk jord i finska händer”. Samma dag nådde nyheten svenska Österbotten, då *Vasabladet* ordagrant refererade *Borgåbladets* notis från den 14 april under rubriken ”Landet runt”. Den 18 april publicerade *Pedersöre* nyheten med den ursprungliga rubriken. Detsamma gjorde *Österbottningen* i Gamlakarleby. På samma sida i *Österbottningen* publicerades även en annan nyhet med anknytning till Schildt. Axel Lilles ”ståtliga standardverk”, *Den svenska nationalitetens i Finland samlingsrörelse*, som tillkommit i samarbete mellan SFP och Holgers Schildts förlag, var redo för distribution. Lille var SFP:s första ordförande och en förgrundsgestalt i den rörelse han skildrade i sin historik. På sista sidan i sitt mastodontverk blickade Lille (1921, 1015) framåt och framhöll, inte för första gången, att den svenska jordens bevarande var en ”livsfråga” för den svenska nationaliteten i Finland.

Inom fyra dygn hade nyheten om Schildts fastighetsförsäljning spridits från Östnyland till norra Österbotten. Åland och Åboland utgör de stora undantagen: där tog pressen inte upp underrättelsen från Borgå. Den skambeläggande nyhetens spridning ger ändå en fingervisning om omfattningen av det minoritetsnationalistiska klandret. För Holger Schildt, en företagare som producerade och

sålde svensk litteratur, däribland minoritetsnationalistisk sådan, var det snarast fråga om en PR-skandal.

Den 18 april 1921 tog *Hufvudstadsbladet* upp nyheten om Schildts affär genom att i sin helhet citera *Borgäbladets* brödtextr. Tidningen valde dock en mer neutral rubrik för sin notis, "En egendomsförsäljning". Tidningen meddelade dessutom att den försökt få kontakt med Schildt utan att lyckas eftersom han befann sig i Sverige. Tydligt drog sig *Hufvudstadsbladet* för att inleda vad vi i dag kunde kalla ett drev mot Schildt utan att först höra honom i saken. Schildt var trots allt en ledande helsingforsisk affärsman och kulturpersonlighet, på vars förlag flera av samtidens främsta finlandssvenska författare utgavs. Däremot hade tidningen inget emot att följande dag publicera en insändare, "Öppet brev till bokförläggaren Holger Schildt", undertecknad "Svenska studenter i Borgå". De svenska Borgästuderterna skrädde inte orden i sitt fördömande av Schildt:

Sist av allt hade man väntat att bokförläggaren Holger Schildt, den man på vars förlag Arvid Mörnes "Den svenska jorden" utkommit och dr [Axel] Lilles stora svenskhetsarbete [*Den svenska nationalitetens i Finland samlingsrörelse*] helt snart skall utges, hade sålt ett stort område gammal, svensk jord i det yttersta havsbandet till finnar. Kärleken till den svenska saken hade ändå bort väga tyngre än materiell vinning. Förvånansvärt är att det offentliga ordet i ett fall som detta icke synes reagera medan enkla bönder som ofta av oförstånd låtit sin jord övergå i finska händer utsättas för skarpt klander. Det passerade må för våra skalder och författare för framtiden visa vart de hava att vända sig.

(Hbl 19.4.1921)

Inom ramen för den vid den här tiden konsoliderade finlandssvenska minoritetsnationalismen kunde studenterna, som vuxit upp till tonerna av Modersmålets sång och högstämda tal om svensk solidaritet över klassgränserna, utkräva ansvar för kollektivet av såväl Schildt som de svenska tidningarna. Schildts och pressens sociala positioner medförde också, enligt studenternas förståelse av minoritetsnationalismens skiktade förpliktelser, ett större samhälleligt ansvar för finlandssvenskhetens väl än vad som kunde avkrävas av de som stod lägre ned i hierarkin.

Samma dag som de svenska studenterna ondgjorde sig över Schildts fastighetsaffär i *Hufvudstadsbladet* gjorde *Borgäbladet*

dotsamma på ledarplats under den talande rubriken ”Den svenska jorden”. Utgående från likheter i texterna beträffande både argumentation och ordalag hade *Borgåbladets* ledarskribent och Borgåstudenterna samordnat sin kritik. Ledaren pekade särskilt ut män ur ”den bildade klassen”, vilka samtidigt som de utan att tveka kallade sig själva för svenskar ”för falt guld förråda den svenska bondens urgamla jord”. Schildt var ett aktuellt exempel på hur elitens män lät sin girighet gå före sin förmenta svenskhet:

Borgå skärgård är ännu i stort sett svensk. Men också här har finskheten alltmera vunnit insteg. Helt nyligen har sålunda bokförläggaren Holger Schildt, den man på vars förlag Arvid Mörnes ”Den svenska jorden” utkommit, och dr Lilles nya stora svensketsverk skall utkomma, försålt 50 tunnland gammal svensk jord på Haxalölandet till finnar. Långsamt men säkert vinner finskheten sålunda terräng i våra nejder. Och om svensk jord ännu framledes skall göras till en handelsvara för herremanna-spekulanter, om folket i bygderna icke småningom lär sig att fatta vilken fara en finsk invasion i vår gamla svenska skärgård innebär, då skall det väl icke töva länge innan den svenska jorden är ett minne blott, och roten är bruten hos Finlands svenska folkstam.

(Bbl 19.4.1921)

Borgåbladet betraktade, likt de svenska studenterna, Schildts jordförsäljning till icke-namngivna ”finnar” som särskilt klandervärd eftersom Schildt var förläggaren bakom Mörnes minoritetsnationalistiska bästsäljare *Den svenska jorden*.² Enligt historikern Matti Klinge (1972) slog ”den svenska jorden” igenom som slagord just genom Mörnes år 1915 utgivna prosaverk med samma namn. I *Borgåbladets* ledare tillämpades ”den svenska jorden” bokstavligen som slagord för att stämpla Schildt och statuera ett varnande exempel för tidningens läsare. Ledaren riktade särskilt in sig på den finlandssvenska elit som Schildt tillhörde med utgångspunkt i att den hade ett särskilt moraliskt ansvar för den ”folkstam” den utgav

2 Mörne nämner inget om sin förläggares bekymmer med den svenska jorden i sina brev till Holger Schildt år 1921. Däremot tackar Mörne varmt för Schildts donation av diktarhemmet i Borgå till Finlands svenska författareförening. Arvid Mörne till Holger Schildt 15.8.1921, Holger Schildts samling vol. 2, Handskriftssamlingarna vid Åbo Akademis bibliotek, Åbo.

sig att vara en del av och avsåg att leda. Det finlandssvenska kollektivet kunde därmed också fordra att dess elit handlade i enlighet med den minoritetsnationalistiska värdegrund den klassöverskridande gemenskapen upprättats på. *Borgåbladets* ledare stod sålunda för den rättmätiga pressreaktion som efterfrågades av signaturen "Svenska studenter i Borgå".

Den 19 april återgav även *Svenska Tidningen (ST) Borgåbladets* ursprungliga notis i sin helhet och den 20 april citerade tidningen ur *Borgåbladets* ledare. Den 20 april återgav *Hufvudstadsbladet* hela ledaren. Den 22 april publicerade *Björneborgs Tidning Borgåbladets* notis från den 14 april. Den 22 april kåserade signaturen "Mister J:son" över Schildtaffären i socialdemokratiska *Arbetarbladet*. "Mister J:son" konstaterade att Schildt såg på svenskheten ur afärsmannens perspektiv och undrade ironiskt om Schildts privatliv "skall stå i ljuvlig samklang" med alla de olika böcker hans förlag gav ut. Dagen därpå dömde däremot signaturen "Fripratare" i *Dagens Press* i barska ordalag ut de andra Helsingforstidningarna samt Schildt för bristande moral. Tidningskollegerna i huvudstaden hade enligt "Friprataren" inte enbart varit långsamma med att rapportera om Schildts försäljning, de undvek också att komma med egna anmärkningar. Detta fann "Fripratare" frapperade: "Annars skrivs det om stora och små, skyldiga och oskyldiga. Det är väl så, att makten och rikedomerna skydda somliga helt eller delvis." Enligt "Fripratare" borde det vara tvärtom eftersom de med makt och pengar hade råd att vara rättrådiga:

Den inre rötan är likväl den största faran för oss östsvenskar. Ingenting verkar heller så nedtryckande på sinnet som förräderiet i egna led. Ett sådant handlingssätt har också dömts så hårt och fruktansvärt i vårt land och på vårt språk att man kunde tycka att sveket skulle begås ytterst sällan i vårt läger. Om det Sveaborg som överlättes är större eller mindre är moraliskt av ringa betydelse. Där ingen nöd och inget tvång finnes blir en dylik handling än mer skriande. Den står där utan förmildrande omständigheter, naken och fräck. I Sydjutland har man plägat säga, att den som sålde jord åt man av främmande stam för högre pris än stamfränden bjöd sålde sitt samvete för tillskottet i guld. Vad kostar ett falt förläggarsamvete?

(DP 23.4.1921)

Brännmärkningen av Schildt som en förrädare jämförbar med amiral Carl Olof Cronstedt, kommandanten på Sveaborg som kapitulerade för den ryska fienden den 3 maj 1808 och därefter kom att utmålans som en landsförrädare av rang, var glödande. ”Fripratare” fann inte heller några andra skäl till Schildts svek än den personliga profiten, vilket gjorde hans försyndelse än mer moraliskt förkastlig. Till skillnad från Schildts kritiker i Borgå, som på basis av Schildts sociala status underströk dennes ansvar att agera som föredöme för allmogen, framhöll ”Fripratare” Schildts ekonomiska förutsättningar samt den sociala sidan av affären. Schildt sålde lättsinnigt svensk jord enbart för vinning där andra, mindre välbeställda, gjorde det under ekonomisk press (*DP* 23.4.1921). Sex dagar senare kom Schildt med en offentlig respons på den skambeläggning hans markaffär gett upphov till.

Återköp utan ånger

Den 29 april 1921 svarade Holger Schildt sina belackare med ett öppet brev i *Hufvudstadsbladet*. Genmålet var uttryckligen riktat till ”Svenska studenter i Borgå”. Enligt Schildt hade han sålt mark som varken kunde odlas eller delas upp. Schildt framhöll också att han kände köparen Lampén ”mycket väl” och att han ”länge stått i vänskaps- och affärsförbindelse” med denne. På grund av ”dessa och andra skäl” anförde Schildt apologetiskt att affären ”på intet sätt kunna bli ödesdiger för den svenska stammens fortbestånd, och jag vill tillägga att jag fortfarande hyser denna åsikt.” Trots att Schildt inte tillstod att han svikit den svenska stammen utmynnade hans svar i en förbittrad kapitulation inför kritiken:

För att emellertid få slut på denna ofruktbara diskussion i denna fråga har jag beslutat återköpa nämnda villaområde, vartill dir. Lampén med stort tillmötesgående givit sitt bifall.

(*Hbl* 29.4.1921)

Som direktör för det ledande svenskspråkiga bokförlaget i Finland, vilket som bekant även bar hans namn, bedömde Holger Schildt av allt att döma att stämpeln som svikare av den svenska saken inte låg

i hans eller företagets intresse. Schildt erkände ingen försyndelse eller ens misstag och bad inte heller om ursäkt, men han ansåg sig ändå tvungen att försöka rentvå sitt namn från den skambeläggning hans försäljning förorsakat genom att åter göra den sålda jorden ”svensk”. Eftersom återköpet var beroende av Lampéns välvilja var det inte heller frågan om en formalitet. Schildt var trots allt tydligen tvungen att be Lampén om en personlig tjänst i sitt försök att parera en PR-förlust.³

Tillkännagivandet av återköpet av Klippudden spred sig ungefär lika kvickt och i nästan samma omfattning som det tidigare budet om Schildts försyndelse. Den 30 april publicerade *Svenska Tidningen* Schildts öppna brev under rubriken ”Holger Schildts villaförsäljning återgår” och den 2 maj 1921 refererade *Dagens Press* Schildts svar under den likaså neutrala rubriken ”Haxalö-köpet”. Den 3 maj återgav Borgåbladet brevet med samma rubrik som i *Hufvudstadsbladet*. Samma dag underrättade *Vasabladet* sina läsare om att Schildt köpt tillbaka området under rubriken ”Den svenska jordens bevarande”. Nyheten presenterades som positiv från ett minoritetsnationalistiskt perspektiv, men Schildt erhöll ingen erkänsla för att ha köpt tillbaka den svenska jord han hade sålt. Enligt *Vasabladet* hade den offentliga kritiken tvingat Schildt till återköp. *Pedersöre* meddelade om återköpet den 4 maj och den 6 maj nådde nyheten *Österbottningen*. Därmed hade alla svenska tidningar som rapporterat om försäljningen, med undantag för *Hangö* och *Björneborgs Tidning*, även upplyst sina läsare om Schildts botgörelse.

Finska tidningar som *Uusi Suomi* (1.5.1921) och *Savon Jääkäri* (8.5.1921) rapporterade också om hur Schildt blivit tvungen att lugna ner kverulanterna genom att köpa tillbaka den så kallade svenska jorden. I *Uusimaa* undrade kåsören Wille Wisapää den 11 maj hur man kunde skilja svensk jord från finsk då marken i Finland saknade nationalitetsfärg. Affären verkade vara överspelad vid början av maj, men en kolumn i *Hufvudstadsbladet* i mitten av månaden gav upphov till ett postludium om graden av Schildts skuld och straff.

3 Tyvärr finns det ingen brevväxling mellan Lampén och Schildt i Holger Schildts samling vid Handskriftssamlingarna vid Åbo Akademis bibliotek.

Efterspel

Den 13 maj tog signaturen Spectator Schildt i försvar i *Hufvudstadsbladet*. Personen bakom signaturen var journalisten Einar Ottelin. Ottelin hade vuxit upp i Borgå och hade bland annat jobbat på *Borgåbladet* under 1890-talet.⁴ Ottelin kallade uthängningen av Schildt för en ”förlöpfung” från delar av den finlandssvenska pressens sida och påstod att den på ett illvilligt sätt också drabbade den svensk- och samhällsbärande släkten Schildt i Borgå:

Jag åsyftar det härskri som höjdes med anledningen av att bokförläggaren Holger Schildt sålt en villa på Emsalölandet och som riktades ej blott mot honom, utan perfitt mot hans släkt, som dock gjort mer för Borgå samhälle och svenskheten där än de flesta andra jag känner.

(*Hbl* 13.5.1921)

Ottelin bedyrade sin trohet till principen om den svenska jordens bevarande, men ifrågasatte om det område som Schildt sålt till fullo föll inom den kategori som borde värnas: ”en villa på kala impedimenter är knappast jord i farligare bemärkelse.” Ottelin fortsatte sitt försvar av Schildt med att hävda att försäljning till personer som kunde kallas ”kulturfenomener” inte gav ”någon anledning att riva regn eller skriva skandalnotiser.” Avslutningsvis slog Ottelin fast att han själv ”hellre sålde åt en person med veterligt finskt, men kultiverat sinne, än åt allsköns jobbbar och gulaschpatrisk, för vilket dessvärre icke heller det svenska elementet gått fritt.” (*Hbl* 13.5.1921) Ottelins försök att ärerädda Schildt stod på tre ben: det sålda områdets beskaffenhet, köparens karaktär och Schildts svenska samhällsrenommé. Det förstnämnda skälet hade som bekant framhållits av Schildt själv i offentliggörandet av återköpet, och delvis även det andra. Hänvisningarna till Schildts och hela hans släkts svenska samhällsrenommé och köparens karaktär markerade klass. Den svenska jorden skulle visserligen bevaras enligt Ottelin, men om en man av Holger Schildts rang sålde ett smärre stycke till en bildad man ur samma samhällsskikt fanns det inte fog för offentlig skambeläggning fastän köparen var finsk.

4 ”Ottis’ 50 vuotias”, *Iltalehti* 2.6.1920; ”En fallen stridsman”, *Wiborgs Nyheter* 14.10.1921.

Ottelins försvarstal föranledde ett genmäle av "Svenska studenter i Borgå" (*Hbl* 18.5.1921), som menade att oegentligheterna i apologin krävde ett nytt inlägg i en debatt som gott kunde ha avslutats med Schildts återköp. "Svenska studenter i Borgå" förkastade argumentet om områdets oduglighet för odling och köparens karaktär. Enligt "Svenska studenter i Borgå" undergrävde också de "bildade finnarna" med sina fastighetsköp i den svenska skärgården det finlandssvenska territoriets integritet. Först byggde de villor till sig själva för att sedan "parcellera ut närliggande marker åt släktingar, bekanta och stamförvanter." Enligt "Svenska studenter i Borgå" var det ett allmänt förekommande fenomen att "en inflyttad finsk familj med tiden" förde med sig fler finnar. "Svenska studenter i Borgå" utgick även från att varje "bit av den svenska jorden, huru liten till sin areal den än må synas", som övergick i finsk ägo vanligen var "förlorad".

De nya ägarnas "kulturella ståndpunkt" spelade inte heller någon roll eftersom de inte kände några förpliktelser mot jorden och därmed utan skrupler kunde sälja jorden vidare åt ideologiskt drivna finsknationalistiska köpare "som i rent förfinskningssyfte bjuda stora summor för svensk skärgårdsjord". Förutom att Schildt hade brutit mot det förbehållslösa minoritetsnationalistiska förbudet mot försäljning till finnar upprepade "Svenska studenter i Borgå" sitt tidigare argument om att Schildt hade felat i sin roll som finlandssvensk förebild:

Ett annat icke oviktigt ont dylika köp föra med sig är det moraliska exempel de giva vår allmoge. Vad bildade svenska herremän med känt namn anse sig kunna göra kan väl icke synas orätt för enkla bönder.

(*Hbl* 18.5.1921)

"Svenska studenter i Borgå" hade också en diametralt motsatt syn på det "härskri" som Ottelin uppfångat. Enligt "Svenska studenter i Borgå" verkade det i stället "som om man ville tysta ned hela saken." Ottelins beskrivning av kritiken mot Schildt som överilad gav "Svenska studenter i Borgå" anledning att anklaga även denne för minoritetsnationell trolöshet: "[A]tt betrakta protesterna mot det skedda som en "förlöpnig" vittnar om en oförståelse för svenskfolkets livsfråga och som icke väntat av sign. 'Spectator'".

”Svenska studenter i Borgå” kände inte heller till ett enda angrepp på Schildts släkt. I anslutning till genmälet publicerade *Hufvudstadsbladet* (18.5.1921) en kort replik av Ottelin, som sade sig kunna ”skänka den största uppskattning åt de tankar de unga studenterna framföra”, utan att för den skull ändra sin ”personliga mening”.⁵

Ottelin var inte den enda pressrösten i Helsingfors som försökte putsa Schildts sköld. I *Svenska Tidningen* fick Ottelin den 19 maj flankstöd av signaturen ”A:son med ögat”, tidningens chefredaktör Fredrik Valros. I sin ledarkolumn tog Valros särskilt fasta på att signaturen ”Svenska studenter i Borgå” insinuerade att pressen hade försökt mörka Schildts markaffär. Valros menade att detta var ett falskt påstående med hänvisning till ”Svenska studenter i Borgås” egna insändare och ”en sur och vresig skribent i Dagens Press”, det vill säga ”Fripratare”. Enligt Valros hade *Borgåbladets* nyhet om Schildts försäljning, som Valros hävdade ägt rum hösten 1920, endast blivit stående en dag på hans egen tidning. Uppgiften om att Schildt sålt redan förra hösten användes antagligen för att undergräva anklagelsen om nedtystning efter *Borgåbladets* notis den 14 april och eventuellt för att kasta en skugga över Borgåkritikernas egen senfärdiga reaktion på en händelse på hemmaplan. Samtidigt antyder den ett händelseförlopp där införstådda personer inte haft något intresse att av göra affären offentlig. Det är också möjligt att affären upptäcktes och väckte minoritetsnationell förtrytelse i Borgå först följande vår då Lampén dök upp på Haxalö. Frågan om diskretion och indignation i Borgå faller dock utanför ramen för denna undersökning. För Fredrik Valros del framstod det som klart att Schildt förtjänade hänsyn:

Men även om den [nyheten] blivit stående till dess herr Schildt kommit tillbaka från sin utlandsresa (f.ö. var köparen också borta), så kan det bakom ett sådant dröjsmål ligga annat än lust att tysta ned saken eller något ännu värre. Ty när en man som Holger Schildt dock har en god svensk gärning bakom sig, när man presterat ett och annat för svenska syften, som aldrig fått ett ord av offentligt erkännande, då har man även rätt att få bli hörd, innan domen fälles över en handling,

⁵ Einar Ottelin avled den 13 oktober 1921. Året därpå gav Holger Schildts förlag postumt ut en minneskrift som samlade en del av hans texter, *Trettio år som tidningsman: ett urval uppsatser*.

vars största fel är obetänksamhetens och vars största våda ligger i det moralska exemplet vår allmoges får.

(ST 19.5.1921, spärrad stil i original)

Valros fortsatte sitt försvar av Schildt genom att relativisera jordförsäljningen: "Men tänk om Holger Schildt sålt förlaget! Jag är så kättersk att jag anser att den försäljningen varit farligare än tunnlandens på Haxalö [...]." Företagsförsäljningsfaran förelåg enligt Valros i att finlandssvenska företag som såldes till finnar fick finsk personal, vilket i sin tur kunde undergräva finlandssvenskarnas framtida försörjning: "Den svenska jorden är oss helig, men så sant som det svenska problemet en dag blir en utkomstfråga, är det långtifrån likgiltigt vem som äger fabriker, varuhusen och fartygen." Trots Valros trosbekännelse till den svenska jorden utmynnade hans apologi i ett förminskande av försäljningen i förhållande till en föreställd försäljning av Schildts förlag. Valros försökte inte rentvå Schildt från all skuld, men nog avdramatisera hans snedsteg.

Signaturen "Fripratere" gick i polemik med Valros den 21 maj i *Dagens Press* och förklarade i mindre förtäckta ordalag att Valros ljög gällande *Svenska Tidningens* fördröjning att återge *Borgåbladets* ursprungliga nyhet. "Fripratere" framhöll att *Dagens Press*, signaturens egen tidning, publicerade notisen redan den 14 april och *Svenska Tidningen* först den 19 april. Beträffande Valros hänvisning till Schildts svenska gärningar tillstod "Fripratere" "att förtjänsten sällan skattas nog högt i livet", men att detta inte hade någon bäring i sakfrågan eftersom "vad som fördömes hos Per måste fördömas hos Pål i alla fall." "Fripratere"s finlandssvenska gemenskap var en församling av gelikar som alla bar samma skyldighet att bevara den svenska jorden. Sanktionerna mot den som bröt mot denna norm måste följaktligen också vara desamma oberoende av förbrytarens namn och status.

Valros försök att förmildra Schildts markförsäljning genom att framhålla en tänkbar försäljning av bokförlaget som en större fara avfärdade "Fripratere" bryskt: "Advokatlogik. Vi borde fröjda oss innerligen var gång det går på tok, därför att avgrunden inte slukade allt." "Fripratere" avslutade sin avsnoppning av Valros med att bestrida dennes instrumentella argument om att den främsta

faran med Schildts affär var dess moraliska inverkan på allmogen. Enligt "Fripratarn" förelåg den största faran i ett allmänt förfall av den svensknationella moralen, vilken såväl Schildt som alla andra svenskar i Finland hade ett gemensamt ansvar att upprätthålla.

Den 24 maj 1921 bidrog *Borgåbladet* till debatten på ledarplats under rubriken "Sunt och osunt". Det osunda utgjordes av de apologetiska inläggen i *Hufvudstadsbladet* och *Svenska Tidningen*, medan *Dagens Press* och "Fripratarn" stod för det sunda. *Borgåbladet* ansåg att Schildt hade "rehabiliterat sig" genom sitt återköp och att frågan därmed avslutats för tidningens del. *Borgåbladet* hade därför föga förståelse för *Hufvudstadsbladets* och *Svenska Tidningens* försök att "ytterligare bära bortförklara hela den fula historien". *Borgåbladet* förundrade sig särskilt över att Valros försvarade Schildt med "genanta" argument med hänvisning till att *Svenska Tidningen* marknadsförde sig som svensk och självständig. Därefter citerade *Borgåbladet* med bifall "Fripratarns" utläggning från den 21 april i sin helhet.

Den 25 april replikerade Valros i *Svenska Tidningen* på "Fripratarns" senaste debattinlägg. Valros upprepade kort sina argument från den 19 april för att därefter indignerat attackera sin belackares person:

Men om mannen, som sätter sig att fälla domen över den svenska pressens m o t i v för att den talar eller tiger, om han tror, att han för in diskussionen på sundare och manligare banor genom att hos andra antyda ekonomiskt lakejsinne, så blir det väl nödvändigt att som replik kasta fram antagandet att h a n s indignation bottnar i ett refuserat romanmanuskript och en ofördelaktig bokrecension. Är det den tonen som önskas?

(ST 25.5.1921, spärrad stil i original)

Valros visste tydligen vem som låg bakom signaturen "Fripratarn" och gjorde även gällande att mannen i fråga blivit refuserad av Holger Schildts förlag. Valros lät även förstå att han skrivit eller publicerat en negativ recension om en bok författad av "Fripratarn". Valros sista fråga var retorisk med en hotfull underton. "Fripratarn" återvände inte heller till Schildt-affären i sin sista kolumn i *Dagens Press* den 11 juni 1921. Vid slutet av år 1921 fusionerades *Svenska Tidningen* och *Dagens Press* till *Svenska Pressen*. Valros

personangrepp på ”Fripratare”, som förmodligen var den radikala svensknationalisten (östsvensken) och författaren Hugo Ekholm (fr.o.m. år 1930 Ekhammar), blev de sista orden i skärmytslingen om Schildt och den svenska jorden våren 1921.⁶

Den 14 augusti 1921 berättade *Hufvudstadsbladet* under rubriken ”Storartad donation till Finlands svenska författareförening” att Holger Schildt och hans hustru Maria Schildt skänkt den Flenborgska gården, ett hus från 1700-talet i närheten av Borgå domkyrka, till författareföreningen. Enligt *Hufvudstadsbladet* hade Schildt genom gåvan ”gjort sig förtjänt av varmaste erkännande” och visat ”sann och ädel förståelse” för ”våra svenska författare”. Tidningen uppmanade även till minoritetsnationalistisk uppslutning bakom huset: ”Kring det nya diktarhuset i Borgå må Finlands svenska folk sluta vakt och hjälpa det framåt. Ty ur folkets eget bröst går den svenska dikt och sång som där skall bo.” Dagarna efter slöt de flesta av landets svenskspråkiga tidningar upp i hyllningen av Schildts gåva.⁷ Till och med arbetartidningen *Folkbladet*, som låg till vänster om socialdemokratin, noterade donationen den 17 augusti, dock utan att stämma upp i den borgerliga pressens hyllningskör. Schildt lovsjöngs även i tidskriften *Veckans Krönika* (33–34/1921, 506), som beteckande donationen som ”en offergård till de högsta makterna, till dem som skänka oss modet att leva, hoppet på en framtid och tron på vår svenska stams obrutna livskraft.”

Schildts levnadstecknare Henrik Ekberg (2013, 59) anser det vara självklart att Schildts syfte med donationen var att höja sin renommé på litteraturfältet. Därtill tror Ekberg att donationen också var ett svar på ”den fenomannska kulturmobiliseringen i Borgå” genom det finsnationella förlaget WSOY, vars huvudkontor låg i staden. I ljuset av Schildts svenska jord-skandal månaderna innan finns det även skäl att anta att Schildt skänkte bort huset som bot för sitt snedsteg, särskilt som det första steget i donationen

6 Arvid Mörne antyder i sin recension av Ekhammars bok *Odal och ödemark* (1930) att Ekhammar kåserat under signaturen ”Fripratare”. Arvid Mörne, ”Odal och ödemark. Hugo Ekhammars nya bok om svenska land”, *Svenska Pressen* 13.12.1930. Uttryck som ”östsvenskar”, den stridbara populismen och Valros personangrepp talar också för detta.

7 Åbo Underrättelser 15.8.1921; *Svenska Tidningen* 15.8.1921; *Västra Finland* 16.8.1921; *Borgåbladet* 16.8.1921; *Vasabladet* 16.8.1921; *Wiborgs Nybeter* 16.8.1921; *Pedersöre* 17.8.1921; *Hangö* 18.8.1921; *Wasa-Posten* 18.8.1921; *Björneborgs Tidning* 19.8.1921; *Österbottningen* 19.8.1921.

till författareföreningen togs först i början av augusti 1921 (Nygård & Tandefelt 2019, 93, not 133). Mot slutet av sommaren 1921 var i varje fall Schildts minoritetsnationella normbrott ett minne blott och hans anseende som svenskhetsman återupprättat.

Vid mitten av 1920-talet inledde Holger Schildt finskspråkig förlagsverksamhet. Detta väckte anstöt bland annat i den finsknationalistiska tidskriften *Aitosuomalainen*. Schildts försök att erövra andelar på den finskspråkiga bokmarknaden fick ett abrupt slut när de finska förlagen helt sonika stängde ut Holgers Schildts förlag från sina distributionskanaler till bokhandlare på landsorten. Schildt försökte efter detta komma in på den rikssvenska marknaden och flyttade till Stockholm, men han skördade inte några större framgångar i Sverige och förlorade kontroll över förlaget i Finland. År 1938 avslutade Schildt sin bana som självständig förläggare och tog anställning vid förlaget Wahlström & Widstrand i Stockholm (Ekberg 2013, 105–119). Året innan sålde han slutligen Klippudden, denna gång till en ”direktör J. Jäntti”, förmodligen WSOY:s verkställande direktör Jalmari Jäntti. Denna transaktion listades tillsammans andra fastighetsaffärer i *Borgåbladet* den 2 februari 1937 under den neutrala rubriken ”Stadfästa fastighetsköp”. Försäljningen kommenterades kort först den 16 februari 1937 av *Borgåbladets* chefredaktör Helmer J. Wahlroos, som skrev att man i bygden betraktade den ”med känslor av bitterhet och vemod” eftersom Schildts ställe fallit ”i finska händer”. Enligt Wahlroos hade samma folkmening även följande att säga om Schildt: ”Illa tyckes svensketskänslan näras i Sverige.” Denna gång blev det inte heller något återköp av fastigheten på Haxalö. Schildt hade inte längre något behov av att blidka en minoritetsnationalistisk (press)opinion som dessutom var en rännil av vad den varit våren 1921. Holger Schildt var därutöver inte längre en framstående figur i den finlandssvenska gemenskapen utan en utvandrare. Han hade lämnat den svenska jord som han varit med om att ideologiskt framodla bakom sig.

Genom utgivningen av Arvid Mörnes kortroman *Den svenska jorden* år 1915 bidrog Holger Schildt till etablerandet av det som Engman karakteriserar som blod och jord-mystik kring mark som ägdes och beboddes av svenskspråkiga finländare. Genom begrepp som den svenska jorden etnoterritorialiseras denna mark. Den svenskspråkiga gruppens fortsatta besittning av sin egen jord tillskrevs ödesmättad relevans för den så kallade svenska nationalitetens framtid i Finland. "Den svenska jordens" roll som idé och paroll är välbekant inom forskningen om det svenska i Finlands historia. Fallet Schildt blottlägger dock en mer jordnära innebörd av strävan att försvara den svenska nationalitetens territorium, nämligen upprätthållandet av en norm om att inte sälja "svensk jord" till finskspråkiga genom sociala sanktioner.

Forskningslitteraturen om normer skiljer vanligtvis mellan informella sanktioner, som tillhör de sociala normerna, och formella sanktioner, som hör till rättsnormerna (Baier & Svensson 2018). Schildt bröt inte mot Finlands lag när han sålde mark till Lampén, hans normbrott var endast socialt. Det var inte heller ett socialt normbrott inom det finländska samhället i stort, utan inom ramen för den primärt borgerliga finlandssvenska minoritetsgemenskap som konsoliderats sedan slutet av 1800-talet. Schildts normbrytande handling drabbade inte heller någon enskild finlandssvensk. Enligt den minoritetsnationalistiska grundsatsen om att den svenska jordens bevarande var en kollektiv angelägenhet var det däremot en förbrytelse mot hela den minoritetsnationellt konstituerade gruppen finlandssvenskar. Följden av Schildts normbrott blev därför en sanktion utförd i gruppens namn av flera parter.

Formen för flerpartssanktionen var information om normbrottet i offentligheten, det vill säga att stora delar av den finlandssvenska pressen hängde ut Schildt som en normbrytare. "Svenska studenter i Borgå" förespråkade som bekant även en författarbojkott av Schildts bokförlag, men sanktionen mot Schildt utgjordes i huvudsak av *Borgåbladets* offentliggörande av Schildts markaffär och den därpå följande återgivningen av denna nyhet i den finlandssvenska pressen. Sättet på vilken nyheten spred sig uppvisar ett samspel och en automatik som förstärkte sanktionens

genomslagskraft. På kort tid fick de flesta finlandssvenska tidningsläsare veta att självaste Holger Schildt svikit den kollektiva kampen för att bevara Svenskfinland svenskt. Det finns här skäl att framhålla att det var just tidningspressen som vidtog sanktionen, en tämligen opersonlig och potent upprätthållare av normer vid denna tid. Skambeläggningsen av Schildt gick självfallet också utöver Schildts person och påmände finlandssvenskarna, som minoritetsgruppen började benämna sig själv vid denna tid, om att alla som sålde svensk jord till finnar kunde ställas vid pressens skampåle.

Samtidigt som skambeläggningsen av den namnkunniga Schildt åskådliggör vikten av den kanske viktigaste finlandssvenska förbudsnormen vid den här tiden, visar debatten om uthängningen på såväl Schildts ställning som på sprickor i upprätthållandet av normen. Förutom dubierna i *Hufvudstadsbladet* och *Svenska Tidningen* markerar den satiriska anmärkningen i *Arbetsbladet* att det mer villkorlösa bevakandet av den svenska jorden inte hade ett reservationslöst stöd bland de svenskspråkiga pressrösterna. Schildt själv bekände inte heller någon synd i ord, men uppfattade ändå klandret som så pass graverande att han köpte tillbaka sin mark. Schildt fick betala ett moraliskt pris för sin affär, vilket han dock kunde kvittera genom att utnyttja sitt ekonomiska och sociala kapital. Denna möjlighet förelåg inte för mindre resursstarka normbrytare, vilka å andra sidan möjligtvis hade mindre att förlora och förhållandevis mer att vinna på försäljning till förmenta finnar än Schildt.

Denna mikrohistoriskt underbyggda undersökning av en omskriven försäljning visar att den minoritetsnationalistiska idén om ”den svenska jorden” var en etablerad, om än bitvis bräcklig, förbudsnorm i den finlandssvenska offentligheten vid början av 1920-talet. Omfattningen av och systematiken i upprätthållandet av förbudsnormen genom skambeläggningsen i tidningspressen över tid är en fråga för fortsatta studier, liksom frågan om normens påverkan på ett personligt plan bland de svenskspråkiga finländarna. SFP hade ju som bekant år 1917 även påbjudit personliga påtryckningar som metod för att försvara den svenska jorden. En kursorisk botanisering i Nationalbibliotekets digitaliserade tidningsmaterial visar i varje fall att den borgerliga skambeläggningsstrategin var

sanktionerad från högsta ort åtminstone fram till slutet av 1920-talet. Bland annat hängde SFP:s partiordförande Erik von Rettig själv ut fem namngivna "svenska herrar" i tidningen *Nyland* den 3 januari 1928 med förhoppningen om att "den svenska jorden" i fortsättningen inte skulle falla "i sådana ovärdiga händer" som herrarna i fråga uppvisat. Klandret av Schildt efter att han slutligen sålde Klippudden markerar också att den svenska jorden fortfarande försvarades genom offentlig skambeläggning av svenska svikare år 1937, även om mästrandets omfattning inte längre var densamma som vid början av 1920-talet.

Det förefaller alltså som om de senaste årens syntetiska framställningar av det svenska i Finland under 1900-talets första hälft, det allmänna med Lindströms och Hassan-Janssons terminologi, underskattat "den svenska jordens" betydelse. Detta kan kanske bero på att "den svenska jorden" är svår att ringa in analytiskt och att den indirekt behandlas i redogörelserna över finlandssvensk ideologi och politik. Men även om begreppet var mångtydigt borde försvaret av detsamma genom normering och skambeläggning inkluderas i det "allmänna", det vill säga historien om finlandssvenskhetens uppkomst och utveckling under 1900-talet.

Undersökningen visar att "den svenska jorden" var mer än ett slagord – föreställningen fungerade också som ett moraliskt slagträ mot minoritetsnationella svikare. Som minoritetsnationalistisk trossats var "den svenska jorden" instrumentell i strategin att förhindra förfinskning av det som ansågs vara den svenska folkstammens/nationalitetens eget territorium genom sociala sanktioner. Påbudet om att inte sälja jord till finnar var en del av finlandssvenskhetens födelse och praktik. Genom att följa denna sociala norm kunde svenskspråkiga jordägare agera solidariskt för ett gemensamt ändamål för alla (sanna) finlandssvenskar: territorialförsvaret av Svenskfinland. Även de som urskuldade Schildt bekände "den svenska jordens" helgd och det övergripande syftet att säkerställa svensk framtid i Finland.

Oberoende av om tidens svenskspråkiga jordägare följde påbudet eller ej var de flesta av dem sannolikt medvetna om att de, likt självaste Holger Schildt, kunde skambeläggas i pressen om de sålde jord till finskspråkiga. Den "svenska" jord de ägde hade ett minoritetsnationalistiskt värde vars sociala kostnad de potentiellt

fick betala om deras ägor övergick i så kallade finska händer. Denna samtida erfarenhet av att vara svensk i Finland underbyggdes av en uppfattning om minoritetsnationell gemenskap och solidaritetskrav inom ett för den egna gruppen avgränsat territorium. Den svenska jorden definierades som faktisk och väsentlig för minoriteten och kunde därmed ge upphov till verkliga konsekvenser. Detta fick Holger Schildt erfara våren 1921 då hans försäljning av ett stycke jord som betecknades som svensk betingade ett moraliskt pris.

Källor

Otryckta

Brev från Arvid Mörne till Holger Schildt 1921, Holger Schildts samling vol. 2, Handskriftssamlingarna vid Åbo Akademis bibliotek, Åbo.

Tryckta

Arbetarbladet 1921.

Björneborgs Tidning 1921.

Borgåbladet 1908, 1921, 1937.

Dagens Press 1921.

Folkbladet 1921.

Hangö 1921.

Hufvudstadsbladet 1916–1917, 1921.

Iltalehti 1920.

Nya Pressen 1908.

Nyland 1928.

Pedersöre 1921.

Savon Jääkäri 1921.

Svenska Tidningen 1921.

Svenska Pressen 1930.

Uusi Suomi 1921.

Uusimaa 1921.

Vasabladet 1921.
Veckans Krönika 1921.
Västra Finland 1921.
Wasa-Posten 1921.
Wiborgs Nyheter 1921.
Åbo Underrättelser 1921.
Österbottningen 1921.

Lille, Axel (1921): *Den svenska nationalitetens i Finland samlings-
srörelse*, Helsingfors: Holger Schildts förlag.

Litteratur

- Ahlskog, Jonas, Kaihovirta, Matias & Wickström, Mats (2018):
”Nationen i klasskampen: Minoritetsnationalism inom den
socialistiska arbetarrörelsen”, *Historisk Tidskrift* 138(3), s. 452–479.
- Baier, Matthias & Svensson, Måns (2018): *Om normer*. Lund: Stu-
dentlitteratur.
- Bonsdorff, Göran von (1950): *Självstyrelsetanken i finlandssvensk
politik åren 1917–23*. Helsingfors: Finska vetenskaps-societeten.
- Ekberg, Henrik (2013): *Frisinne och kvalitet. Ett sekel med Schildts*.
Helsingfors: Schildts & Söderströms.
- Engman, Max (2016): *Språkfrågan: Finlandssvenskhetens uppkomst
1812–1922*. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland.
- Lindström, Jonas & Jansson, Karin Hassan (2017): ”Pigan i fad-
ersväldet. Regler, undantag och mikrohistoriska möjligheter”,
Historisk Tidskrift 137(3), s. 351–378.
- Klinge, Matti (1972): *Vihan veljistä valtiososialismin: Yhteiskun-
nallisia ja kansallisia näkemyksiä 1910- ja 1920-luvuilta*. Porvoo:
WSOY.
- Lönnqvist, Bo (2001): ”Språkgränsen som kulturellt och ideolo-
giskt fenomen”, *Gränsfolkets barn: Finlandssvensk marginalitet
och självhävdelse i kulturanalytiskt perspektiv*, red. Yrsa Lindqvist.
Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland, s. 149–160.
- Meinander, Henrik (2016): *Nationalstaten: Finlands svenskhet
1922–2015*. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland.

- Nygård, Stefan & Tandefelt, Henrika (2019): *Skrivandets villkor och gemenskap: Finlands svenska författareförening 1919–2019*. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland.
- Wilson, Victor & Wickström, Mats (2020): "I minoritetsnationens tjänst: John Gardberg och det lokalt förankrade försvaret av Svenskfinland i Karis, ca 1930–1970", *Historisk Tidskrift för Finland* 105(1), s. 1–35.

Essäer

Ephraim Otto Runebergs dialog om själen

Johan Stén

År 1770, alltså för ungefär tvåhundrafemtio år sedan, utkom i Stockholm en liten tvådelad skrift, *Samtal om människans själ*, skriven av E.O.R. Bakom initialerna står Ephraim Otto Runeberg (1722–1770), direktören för lantmäterikommissionen i Finland. Boken är ett av de tidigaste försöken att förklara den då ännu mycket lågt utvecklade vetenskapen om människans psyke, det vill säga psykologi, på svenska. Formulerad som en dialog mellan en filosof och en kunskapsförstående kvinna följer boken ett känt franskt mönster. Själva boken är sällsynt och dess upplaga har troligen varit liten, men som vi kommer att se är den inte utan förtjänster. Innan jag närmare beskriver boken vill jag kort teckna konturerna av Runebergs livsbana och tala om bokens ideella föregångare i den filosofiska litteraturen. Till slut nämner jag de specifika läror om psyket som Runeberg kan ha känt till och tagit intryck av.

Tjänsteman under "nyttans tidevarv"

Ephraim Otto Runeberg föddes den 29 juli 1722 (enligt den julienska kalendern) på Drottningholm, där hans far Lars Eriksson Runnebergh var slottspredikant och skolmästare. Av familjens tio barn blev fyra söner och tre döttrar fullvuxna. Ephraim Otto var den i ordningen tredje av de söner som överlevde späda ålder. Den äldste sonen Carl blev kyrkoherde, den näst äldste Edvard Fredrik blev inspektör för "mått, mål och vikt" och en flitig ekonomisk skriftställare. Den yngste sonen Ludvig Anton blev lantmätare och han verkade i sin tjänst huvudsakligen i Finland. Han var anfader till släktens finländska gren.

Efter att Ephraim Ottos mor dog i en förlossning 1731 flyttade familjen till Alunda, en liten ort tre mil nordost om Uppsala, där fadern blivit kyrkoherde. År 1732 blev Ephraim Otto och hans äldre bröder inskrivna vid Uppsala universitet. Det var ingenting ovanligt på den tiden att barn från prästfamiljer blev antagna som *studiosus* vid tio års ålder, men för dem tog studierna ofta längre tid än vanligt. Så även i Runebergs fall. Ephraim Otto avlade teologisk grundexamen 1742, men osäker om sitt riktiga kall fortsatte han med juridiska studier, som han slutförde 1744. Inte heller den juridiska banan föreföll lätt att beträda. I stället lockades Runeberg av de matematiska naturvetenskapernas klarhet och deras många tillämpningar i rikets hushållning. År 1746 tog han det djärva beslutet att bli volontär i fortifikationsväsendet, där han inom några år befordrades till vice-adjutant. Denna tid kom Runeberg i kontakt med överdirektören för lantmåteriet Jacob Faggot (1699–1777), som redan hade rekryterat Runebergs äldre bröder Edvard Fredrik till tabellkommissionen, en föregångare till Statistiska centralbyrån och Statistikcentralen i Finland. Faggot var en driftig tjänsteman och utvecklingsoptimist, och i bröderna Runeberg kände han förmodligen igen sig själv. Bägge bröderna gifte sig dessutom med var sin dotter till Faggot.

Genom Faggots rekommendation utnämnde överste Augustin Ehrensvärd Ephraim Otto Runeberg till uppsyningsman för fästningsbygget i Sveaborg 1750 och strax därefter till dess konduktör. Men knappt hade Runeberg blivit befordrad då han kallades, åter tack vare Faggot, till den nyss ledigblivna tjänsten som direktör

för lantmäterikommissionen i Finland. Med huvudkontor i Vasa styrde Ephraim Otto Runeberg i nästan tjugo år lantmätarnas verksamhet i Finland, ett grannliga arbete, där man måste medla mellan de krav som ställdes av olika myndigheter. Till lantmätarnas många uppgifter fogades denna tid även ekonomiska sockenbeskrivningar, vartill Runeberg själv lämnade ett föredömligt bidrag: *Beskrifning öfver Lajbela socken i Österbotten* (1758). År 1757 infördes storskiftet som rikets enda skiftesmetod, och mätningarna inleddes i Österbotten under Runebergs ledning.

Vid sidan om sitt offentliga värv sysselsatte sig Runeberg med naturvetenskapliga frågor såsom landhöjningen, då ännu kallad "vattuminskning", som ju är särskilt synlig kring Bottenhavets kuster. Runeberg var de facto en av de första att ifrågasätta vattnets absoluta minskning och ansåg att markytan lokalt kunde stiga eller sjunka. Orsaken till landets höjning och sänkning kunde Runeberg dock inte ana sig till. Likt sin bror, statistikern Edvard Fredrik, var Ephraim Otto Runeberg också insatt i det man kallade politisk aritmetik (frågor om folkmängd, dödlighet och ekonomi) och frågor rörande handelns och näringarnas frihet. I sina ekonomiska skrifter vägde han för och nackdelar mellan centraliserad merkantilism och en decentraliserad ekonomisk politik och föredrog efter allt att döma den senare. Han närvarade som Vasa stads representant på det berömda landsmötet i Karleby 1763, där Anders Chydenius (1729–1803) var en av de centrala gestalterna, men tog ändå avstånd från dennes för sin tid radikala idéer om frihandel.

Ephraim Otto Runeberg hade i sin ungdom ådragit sig en rygg- och höftskada som under åren förvärrades. Ungefär de två sista åren av sitt liv kunde han inte längre röra sig; höftvärken tilltog samtidigt som benen förlamades. Efter en utdragen döds-kamp avled han i Vasa den 20 januari 1770 (enligt den gregorianska kalendern), endast 47 år gammal. Han hade inga barn.

I åminnelsetalet över Runeberg sade kommerserådet J. F. Kryger bland annat att "et sådant snille, som vår Runebergs var, kan svårligen stängas inom en viss omkrets: det vil gerna pröfva sin styrka, i flere lärdoms-ämnen." (Kryger 1770, 28) Idéhistorikern Karin Johannisson, som i verket *Det mätbara samhället* behandlade bland annat bröderna Runebergs mångsidiga ekonomiska skriftställarskap, konstaterade att Ephraim Otto "... tycks ha varit en

fängslande gestalt – sangvinisk, sårbar och med en lite autodidaktisk glöd som fick honom att ge sig i kast med de svåraste ämnen.” (Johannisson 1988, 113) Både Kryger och Johannisson avser då särskilt ämnet i *Samtal om människans själ*. Historikern Lars-Olof Skoglund bedömer i sin biografiska artikel, att Runeberg i dessa *Samtal* uppträder ”som filosofisk författare efter franskt mönster i diskursens form men utan spirituellt lätthet, snarare filosofiskt tungfotad.” (Skoglund 1998–2000) Runeberg nämns också i Lorenzo Hammarskölds verk om filosofins historia i Sverige (Hammarsköld 1821) såsom en av de första att skapa en psykologisk terminologi på svenska.

I övrigt förekommer Ephraim Otto Runeberg i den geologiska litteraturen, där han är internationellt känd som en ”upptäckare” av landhöjningsteorin (Wegmann 1978). Karl Petander har studerat Runebergs skrifter i skatte- och handelspolitiska ämnen (Petander 1912) och placerat honom (och hans bror Edvard) i skiftet mellan merkantilisterna och den liberala inriktningen. Som skönlitterär författare förbigås Runeberg däremot nästan helt i den svenska litteraturhistorien (till exempel nämns han inte i Martin Lamms *Upplysningstidens romantik*), vilket är inte så litet förvånande med tanke på den ryktbarhet hans brors barnbarn senare rönt som skald.

Om dialogen som filosofisk litteraturform

Runebergs postuma verk *Samtal om människans själ* (1770) ansluter sig till en lång tradition av filosofiska dialoger. Denna litteraturform hade utvecklats av Sokrates’ lärjungar Xenofon och Platon samt den senares elev Aristoteles, och i den romerska antiken av Cicero. Platon var författare till ett trettiotal dialoger, i vilka Sokrates ofta var en av de föreställda samtalsparterna. Såsom Sokrates trodde även Platon på den dialektiska metoden att vaska fram sanningen med hjälp av argument (tes) och motargument (antites), och i sina dialoger visar han hur man i praktiken går till väga. Många av Platons dialoger handlar om själen. Så även dialogen *Menon* (Platon, Skrifter 2, Atlantis 2001), i vilken Sokrates talar med en ung slav i Menons hus om hur man kan finna den

kvadrat, vars area är dubbelt så stor som arean av en given kvadrat. Poängen var att slaven upptäckte – till synes helt spontant – sådan matematisk kunskap som hans själ menades ha haft i ett tidigare liv. Kunskap är enligt detta synsätt erinring, och genom dialektiskt resonemang är den åtkomlig alla förnuftiga människor.

Till de äldsta kända dialogerna får man även räkna den formidabla Jobs bok i Gamla Testamentet. Den inleds som en dialog mellan Anklagaren och Gud, som beslutar att pröva den gode Job på de grymmaste sätt. Handlingen ställer läsaren inför det så kallade teodicéproblemet (så benämnt av Leibniz), hur ondska kan förekomma i en värld som skapats av en förment god och allsmäktig Gud. Den senromerske filosofen Boëthius' (ca 480–ca 520) dialog *De consolatione Philosophiae* (Filosofins tröst, Atlantis 1987) spinner vidare på teodicéproblemet. I diskussionen mellan den fångslade och till slut dödsdömda Boëthius (författarjaget) och filosofins gudinna, "*Domina Philosophia*", framstår det dygdiga livet som ett ideal och lidandet under ondskan som en vägvisare mot ett bättre liv. Ondskan bortförklaras i stort sett som en illusion. I första boken (pr. 4) undrar Boëthius bland annat: "Om det finns en gud, varifrån kommer det onda?" och kontrar själv med: "Varifrån kommer det goda, om det inte finns någon?". *De consolatione* hörde till de mest beundrade filosofiska verken under de följande tusen åren och det har lämnat otaliga spår i litteraturen, förnämligast i Dantes *Divina commedia*.

Galileo Galilei (1564–1642) var likasom Boëthius påverkad av Platons idélära och litterära stil. I det som brukar ses som Galileis vetenskapliga programförklaring, *Il saggiatore* (Proberaren, 1623), skrev han bland annat att Universum "är skrivet på matematikens språk, och dess bokstäver är trianglar, cirklar och andra geometriska figurer". Galilei förordade empiriska observationer och experimentell framtagen kunskap, och han framförde sitt budskap i form av dialoger, såsom *Dialogo sopra i due massimi sistemi del mondo* (1663; Dialog om de två världssystemen, Atlantis 1993). Dialogens personer är Salviati, en företrädare för Galileos åsikter, Sagredo, en neutral men förnuftig lekman, och Simplicio, en karikerat enfaldig anhängare av traditionella läror. Dialogerna var skrivna på folkspråket italienska och de drog ett löjets skimmer över den tidens skolastiker.

Under 1600- och 1700-talen såg en ny typ av dialoger dagens ljus: den lärda brevväxlingen. Den sammanhänger med uppkomsten av en ny litterär offentlighet, ”*La République des Lettres*”, likasom ett nytt sätt att publicera sig som blev mer allmänt under 1700-talet. En alldeles speciell genre av lärd korrespondens utgjordes av brevväxlingen mellan en vetenskapsman och en intellektuell kvinna i hög ställning: Descartes’ brevväxling med Elisabet av Böhmen är ett känt exempel. Även Leibniz brevväxlade med regerande prinsessor som Sofia av Pfalz och Caroline av Ansbach. Upplysningstidens protagonister, Voltaire och Diderot, var inte sena att inleda brevdialoger med regenter som Katarina den stora. I deras verk ingår dessutom fiktiva konversationer mellan kända gestalter. Dialogerna var för dem ett sätt att polemisera om olika aktuella ämnen och driva med personer och deras åsikter.

Urtyper av den lärda dialogen mellan en bildad herre och en kunskapstörstande adelsdam utgörs av Bernard Le Bovier de Fontenelles (1657–1757) *Entretiens sur la pluralité des mondes* (Samtal om världarnas mångfald, 1686), som blev en omedelbar succé tack vare att den gjorde vetenskapen begriplig och intressant för en bred publik på franska. *Entretiens* utspelar sig mellan en galant filosof (författarjaget) och en markisinna i dennas trädgård under sex stjärnklara kvällar. Till diskussionsämnen hörde det kopernikanska världssystemet, Descartes’ virvelteori samt frågan om eventuellt liv på andra planeter och i andra solsystem. Fontenelle blev 1691 ledamot av *Académie française* och som sekreterare för Franska Vetenskapsakademien i nästan fyrtio år blev han stilbildande för elogen (*éloge*, efter grekiska εὔλογος), det vill säga åminnelsetalen som han skrev över akademiens hädangångna ledamöter.

År 1737 fick Fontenelles *Entretiens* en snarlik uppföljare i den italienska författaren och konstsamlaren Francesco Algarottis (1712–1764) *Il Newtonianismo per le dame, ovvero dialoghi sopra la luce, i colori e l'attrazioni*, som var tillägnad ”al signor Bernardo di Fontenelle”. Här diskuterar författaren med en anonym markisinna om Newtons teorier och särskilt dennes lära om ljuset, färgerna och tyngdkraften. Sinnebilden för Algarottis ”*Marchesa di E...*” var troligen Voltaires väninna, den begåvade markisinnan Émilie Du Châtelet, vars storslagna *Château de Cirey sur Blaise* Algarotti hade

besökt. Den verkliga markisinnan var i verkligheten mycket mer insatt i de matematiska naturvetenskaperna än författaren själv.

Trots att den cartesiska fysiken, på vilken Fontenelles *Entretiens* var baserad, övergavs ganska fort på 1700-talet, trycktes boken i många oförändrade upplagor. Även översättningar publicerades en lång tid. Den första svenska utgåvan med titeln *Samtal om flere werldar* utkom i Stockholm 1759 i översättning av den finlandsbördiga landshövdingen Jeremias Wallenius (adlad Wallén). Den nådde dock inte samma elegans och lätthet i framställningen som var Fontenelles kännemärke. En ledigare version är Jan Stolpes moderna klassiker-översättning, *Samtal om världarnas mångfald* (Carmina 1979).

Innehållet i Runebergs Samtal

Runebergs *Samtal om människans själ* följer alltså till formen det Fontenelleska mönstret. Händelserna utspelar sig på en praktfull herrgård och i den omkringliggande idylliska trädgårdsmiljön, och huvudpersonerna är berättarjaget och en anonym herrgårdsfru. Företalet som är utformat som ett brev till en icke namngiven vän belyser verkets bakgrund:

Min Herre!

Jag berättade i mitt sista, at jag har haft några samtal med Fru ** om människans själ, då jag sistledne sommar wistades på landet, för att bota min gickt sjuka. Nu will Ni at jag skall göra Eder besked för den framgång jag hade uti et så Philosophiskt ämne, och yppa de utwägar jag widtog, för att gjöra själen begripelig för et Fruntimmer, som ej lärdt sig skol-språket. Jag tilstår att jag hade någon möda för at leda mig fram, genom sådana ord och talesätt, som kunde kläda en hwardags drägt uppå en högtids sak, och framställa et osinneligt ärende med sinneliga bilder. [. . .] Ni anmärker med skjäl, Min Herre, at Herr de Fontenelle hade materiella ting at föreställa sin Marggrefwinna, och at det will wara swårare beskrifwa en själ, än tusende werldars rörelse: man fordrar enkannerlig uttydning om orsakerna til alt det man känner hos sig self; men man nöger sig med almänt begrep om werlds Systemen. Jag har erfarit sanningen häraf, då jag blifwit ansatt af hennes skarpsinnige frågor, och sedt mig stängd ifrån de forskansade undflygter, hwarifrån de lärde kunna med en metaphysiskt andedrägt uplösa de hårdaste frågomål: Jag har derföre dragit mig undan bakom omswep och liknelser,

samt varit äfwen någon gång twungen att sträcka gewär, hwilket dock icke skedt med missnöje för en så behagelig fjende ... (s. 3)

Verkets tio kapitel kallas spatsergångar. Under den första spatsergången vid en sjöstrand uppehåller sig samtalet vid själens egenskaper. Författaren inleder:

Själén är et ifrån materien aldeles afskilt ting; hon är enkel och har inga delar. Dock såsom igenom ympning, en fröningskraft fortplantas med qwisten, uti en annan stam; så warder ock själén fortplantad uti sit erhållne kroppswirke, ifrån men ej af Föräldrarna. (s. 8)

Då samtalsparten inte kunde förstå uttrycket ”ifrån men ej af Föräldrarna” börjar författaren att reda ut sitt resonemang med en förklaring av själens fyra utvecklingsfaser: det involverade tillståndet före avlelsen, det plastiska tillståndet, då själén börjar samverka med en materiell kropp, det evolverade tillståndet, då själén är fullt utvecklad, och det dissolverade eller upplösta tillståndet, då själén skiljs från kroppen som efterhand förstörs. Själens förmågor är enligt författaren av två slag, den aktiva förmågan eller skickligheten att kunna göra något respektive den passiva, att bli något. Ytterligare åtskiljs sinnet, det vill säga varseblivningen eller perceptionen från anden, som innefattar viljan och förmågan att göra någonting, och som kallas *direktionen*.

Under den andra spatsergången i trädgården vidtar det lärda diskussionen i skillnaden mellan enkla substanser såsom själén och sammansatta substanser såsom materiella kroppar. De materiella kropparna är delbara i oändlighet; dock stannar många i det som kallas *atom*, medan andra kallar dessa odelbara delar *monas*. För Newton och hans efterföljare är atomerna passiva, solida och ogenomträngliga, medan Leibniz betraktade monaderna som mer eller mindre aktiva, med olika förmåga att känna och vilja. De påminner i så mätto om själén, men huruvida själén verkligen kan betraktas som en monad vågar författaren inte uttala sig om. Diskussionen går vidare till förstånd och vilja, vilka författaren inte anser vara förmågor hos själén, utan ”tvenne förrättningar eller actions sätt, som af perception och direction warda sammanwärdade” (s. 31). Vidare betonar Runeberg skillnaden mellan sinnet, anden och kraften i människans själ. Sinnets huvudsakliga verkningssätt

benämns *nimmet*, som uppfattar abstrakta bilder av tingen, och *kynnet*, som röner känslor som uppväcks av perceptionerna.

Den tredje spatsergångens samtal rör sig om känslor, såväl behagliga som obehagliga, likasom begär, kallade efter styrka och omständigheter affekt eller passion. De känslor som är närmare själen försiggår i hjärnan opåverkade av yttre intryck. För att förklara hur förnimmelser om den yttre världen förmedlas från våra sinnesorgan till "känsl-sätet" introducerar författaren medicinska begrepp såsom nerv-träd, nerv-grenar och nerv-rör, genom vilka så kallade nerv-ångor flödar fram och tillbaka. I detta ytterst delikata system inträffar ibland felkänningar, då nerverna fungerar otillbörligt och orsakar villor. Författaren refererar här till John Lockes verklighetsbaserade beskrivning av en människa "som trodde sig vara af glas, och som tog alla försigtiga mått, för at ei stöta sönder sin bräckliga hydda" (s. 56). Drömmarna förklarar författaren såsom en sovandes återbildningar av verkligheten, då de nerv-rör som varit aktiva under den vakna tiden repareras och återupplivas.

Den fjärde spatsergången inleds med orden: "En wacker morgon, sedan wi hade tagit théé, förde Frun mig til en berceau i Trädgården". Samtalet tar avstamp i det kognitiva problemet: "Hwaraf kommer det, Min Herre, sade hon, at då klockan slår, under det jag har annat at tänka uppå, så kan jag dock en stund efter, då jag kommit utur min tanke-dwala, weta at klockan har slagit ..." (s. 61) Författaren förklarar, att det dröjer en tid innan vi percipierar (blir varse) det som våra yttre sinnen förmedlar, men samtidigt dröjer denna perception också kvar i vårt sinne – här i betydelsen medvetande – en viss tid. Som exempel kan känslan av fysisk smärta eller bilden av solen på näthinna stanna kvar en längre tid efter att orsaken därtill har försvunnit.

Kännedomen om människans direktionsförmåga fördjupas under den femte spatsergången. Författarjaget berättar att direktionen består av utvärtes och invärtes, och därtill av frivilligt och ofrivilligt slag. Instinkter och aningar ges som exempel på ofrivilliga utvärtes direktioner. Till de högre direktionssätten hör själens perception av sina egna verkningar. Dessa "tanke-slögder", som Runeberg kallar dem, uppges saknas helt hos djuren. För att illustrera själens behov av mänsklig interaktion anför författaren två märkliga berättelser, den ena, som citerats av Étienne Bonnot

de Condillac, om ett dövstumt barn som vid 23 års ålder började höra och tala, och den andra, omtalad av Christian Wolff, om en litauisk "björnkarl", en man som växt upp bland björnar och som syns ha saknat allt mänskligt förstånd.

Bokens senare del inleds med den sjätte spatsergången. Temat för samtalet är själens frihet. Först förklaras själva begreppet såsom en frihet att välja mellan alternativa direktionssätt. "Men Min Herre, hwarifrån får själen de motiver, som skola determinera direction?" (del 2, s. 5) frågar frun. Författaren ger henne en komplimang men undviker att direkt besvara frågan. I stället fortsätter han med liknelser för att belysa vad föreställningen om människans förmenta ofrihet kan leda till. I den första (s. 8) jämförs själen med en mjölnare och människokroppen med en vattenkvarn. Kvarnen malar med maskinens monotona lagbundenhet och får mjölnaren plötsligt att inbilla sig, att han själv inte kan påverka kvarnens gång, utan fungerar helt på kvarnens villkor. Den andra liknelsen (s. 9), som uppges härstamma från Pierre Bayle, handlar om tuppen på en vindflöjel, som plötsligt blir medveten om sin rörelse och inbillar sig vara orsaken därtill. Den tredje liknelsen (s. 13) handlar om en styrman som ville segla till Lycksalighetens ö. Styrmannen i berättelsen motsvarar själen, fartyget kroppen, seglen våra "känneredskap", vindarna våra begär och stormarna våra affekter. Enligt författaren visar berättelsen hur en sund själ arbetar för sitt eget och sin kropps bästa.

Den sjunde spatsergången företas på en liten slup. Samtalet inleds om den kraft som styr nimmet, kynnet samt in- och utvärtes direktionerna. Författaren anställer här en jämförelse mellan människans själ med en idealisk statsapparat, där de psykiska förmågorna har sina motsvarigheter i den dömande och den regerande makten. Sålunda förliknas en vild människa vid ett laglöst envælde, en "politiserad människa" vid ett lagbundet envælde, en dygdig människa vid ett samvælde eller ett "herremannavælde". Den "kraft" som driver själen liknar på intet sätt de fysiska krafterna i världen och måste därför beskrivas med ord som "ouphörligt bemödande til lycksalighet" och "wälwilja til sig sjelf" (s. 21). Samtalet övergår slutligen till orsakerna till människornas moraliska tillkortakommanden och det avslutas med vidlyftiga teologiska betraktelser.

Den åttonde spatsergången försiggår i en ”öppen och glad skogsmark” (s. 31). Frun tillstår att de tidigare samtalen förbättrat hennes själs moraliska tillstånd och därför uppmanar hon författaren att fortsätta. Samtalet rör sig om förhållandet mellan kropp och själ. Tre förklaringar har enligt författaren givits för detta, dock bara en som är trovärdig. Utan att nämna dessa förklaringar påpekar han, att det vid perception inte överförs något materiellt från det perciperade till själen. I annat fall vore perception inte en *aktiv* förmåga. För att förstå själens fria direction över kroppen framhåller författaren, att själen bara kan verka på det som är ”mindre”. Själen verkar genom de directionssätt som materien och nerv-ångorna tillåter och kommer sålunda successivt i besittning av muskler och allt större kroppsliga helheter. Samtalet går därefter över i en utredning av skillnaden mellan djurens och människans själ. Det finns enligt författaren olika nivåer av directionssätt. Till den lägsta klassen av perciperande varelser räknar författaren zoophyterna (föråldrad benämning på växtliknande djur), såsom sniglar och vissa maskar. Därefter kommer man gradvis upp till människan, som äger den högsta perceptionsförmågan av alla skapade ting. Frun berömmar förklaringen och anser att den går medelvägen mellan atomisternas och monadologisternas. Skillnaden mellan djur och människor illustreras ytterligare med ett roande exempel: Då en hund är törstig löper den till en källa för att dricka, för att därmed undslippa den obehagliga känslan av törst. Däremot riskerar en människa att dö av törst om hon i samma situation skulle gå den långa vägen av logiska slut och överväganden som hon vanligen är benägen till. Samtalet leds därefter in på frågan om själens tillstånd efter döden, och frun uttrycker sin tillfredsställelse över att författaren sällar sig till dem som vidhåller själens odödlighet och slutliga förening med Gud.

Den nästsista spatsergången utspelar sig under en jakt, då ”Frun, klädd i ridkläder och betäckt med hatt, syntes öfverträffa sig i fågning och i en menlös behagelighet” (s. 51). Samtalet leds osökt in på betydelsen av begärelser och lustar. För att skilja mellan falsk eller kortvarig och rättskaffens eller långvarig lycksalighet måste man, enligt författaren, förstå det mänskliga kynnets ofullkomlighet, som framgår däri, att det ofta röner behag i det som går emot naturens och världens ”stora ordning”, och obehag i det motsatta

fallet. En människa som förleds av kynnets falska känningar blir omsider straffad av naturen själv, konstaterar Runeberg, och ger på så sätt uttryck för naturens vedergällningslag inte så olik den som Carl von Linné talade om i sin hemliga skrift *Nemesis divina*. Samtalet avslutas med en jämförelse mellan människa och samhälle och mellan den personliga moralen och samhällets lagar.

Under den sista spatsergången rör sig samtalet om människans dygder och plikter. Plikter konstateras var gärningar som lagen förbinder oss till, medan dygder går utöver det som lagen föreskriver ända till den högsta tänkbara kärlek som gränsar till heroism, då kärleken omfattar även okända människor. Alla de av Runeberg givna historiska exemplen på heroer är tidsmässigt avlägsna. Boken avslutas med en kort epilog till den icke namngivna vännen, för vilkens övervägande tryckandet av dessa samtal lämnades.

Betydelse och påverkan

Sammanfattningsvis är *Samtal om människans själ* en något spretig och ojämn läsning, och dess innehåll torde i dag intressera närmast specialister i psykologins, filosofins och delvis medicinens historia. De ur vetenskaplig synvinkel mest intressanta delarna om människans psyke behandlas som liknelser, som i vår tid kan förefalla naiva. Tidstypiskt var också det sätt på vilket filosofi, statskunskap och teologi vävs samman. Runeberg var som synes inte en nyskapande filosof, men däremot en påläst intellektuell, som med ärligt uppsåt ville upplysa sina medmänniskor.

Boken bör alltså inte ses som vetenskaplig facklitteratur, utan snarare som en tidig representant av "vetenskaplig uppbyggelselitteratur" på svenska. Genom att rikta sig till kvinnor på lika villkor är den en banbrytare. Dessutom uppträder Runeberg som en apologet då han försöker att förlika "Skriftens Gud" med "filosofernas". För att undvika tung metafysik väljer Runeberg att belysa psykologiska företeelser med hjälp av liknelser. Han jämför ofta människans själ med en statsbyggnad och mänskliga lyten med vanstyre. Det hade visserligen många andra redan gjort allt sedan Platons dialog *Staten*, som dock inte ännu var översatt till svenska under Runebergs tid. Även om frihetstidens ständervälde

var allmänt illa omtyckt på grund av ”partiröta”, vågade få, knappast heller Runeberg, föreställa sig något annat. I sina samtal ställer han sig på en ideell nivå, ovanför dagspolitiken: oavsett om landet styrs av en eller flera individer, beror framgången däri entydigt på de styrandes klokhet och redlighet.

Runeberg nämner sparsamt sina källor och att rekonstruera dem vore ett omfattande arbete. Några tydliga inflytanden kan vi ändå peka ut. Som student i Uppsala under ”nyttans tidevarv” var Runeberg fast rotad i tidens modeläror, rikshistoriografen Samuel Pufendorfs (1632–1694) lära om dygder och plikter och den Wolffska filosofin, det vill säga Christian Wolffs (1679–1754) systematisering av Leibniz’ filosofi. I de svenska universiteten hade Wolffs rationalism sammansmält med den lutherska ortodoxin i ett filosofisk-teologiskt system, fysikoteologin, som var orubblig och nästan oemotsagd i Uppsala under 1700-talets mitt. Wolffs fysikoteologi och hans tankar om själens fullkomnande genom plikter till samhällets tjänst stödde de allmänna strävandena under denna tid. Wolffs logiska bevisföring appellerade i synnerhet till personer med en matematisk läggning, sådana som Runeberg.

Som universitetslärare i Halle och Marburg hade Wolff i sina läroböcker byggt upp ett heltäckande harmoniskt system av teoretisk och praktisk vetenskap, så även en rationell och en empirisk psykologi eller lära om själen. Enligt Wolff förfogar själen över ett antal fakulteter, varav de viktigaste gäller viljan (Vermögen zu wollen, lat. *facultas appetitiva*) och intellektet (Vermögen zu erkennen; lat. *facultas cognoscitiva*). Fakulteterna eller förmågorna betraktades i den skolastiska filosofin som separata moduler, men deras innebörd varierade hos olika författare. Fakultetspsykologin är numera föråldrad. I sin redogörelse försöker Runeberg i mån av möjlighet undvika svårbegripliga metafysiska begrepp som fakulteter och definierar i stället svenska motsvarigheter. Sålunda styrs enligt Runeberg viljan av *direktionen* och intellektet av *nimmet*. De reflektiva ”förmågorna” kallade han för *tanke-slöjder*, känslöförmågor för *kynnet* och förnimmelser för *sansningar*. Även i övriga hänseenden står Runeberg stadigt på Wolffs kunskapsteoretiska grund; inte heller ifrågasätter han Platons läror om själen eller de kristna dogmerna. Han ställer sig dock skeptisk till Leibniz’

monadologi, uppenbarligen eftersom den kan uppfattas kränka själens frihet.

Den engelska empiristen John Lockes (1632–1704) *An essay concerning human understanding* fanns tillgänglig på franska i flera upplagor under Runebergs tid, men ännu inte på svenska. Runeberg nämner Locke vid namn bara i förbigående, utan att alls beröra hans essentiella teori om den nyfödda människan (egentligen sinnet, 'mind') som ett oskrivet blad (*papier blanc*). Bara ett översatt citat från Lockes *Essay* (Bok. I, kap. XI, §13) antyder att Runeberg känt till boken. Även om Wolff och Locke representerade motsatta kunskapsteoretiska ståndpunkter – den förra var rationalist och den senare empirist – erkände Wolff Lockes förtjänster i den kausala förklaringen av våra sinnesförmågor. För Lockes begrepp 'animal spirits' (franska *esprits animaux*) använder Runeberg det självuppfunna begreppet *nerv-ångor*.

När det gäller den parallell som Runeberg uppställer mellan individer och stater kan man ana en påverkan av Wolffs uppfattning om staten som en artificiell "person" representerad i verkligheten av suveränen. Vi kan också notera att Lockes politiska verk *Two treatises of government* (1689), som handlar om samhällsfördraget mellan suveränen och dess undersåtar, hade utkommit på svenska redan år 1726. Baron de Montesquieus (1689–1755) historiska arbete om romarrikets välde och fall hade översatts till svenska av Olof von Dalin (1708–1763) år 1755, vilket kunde förklara Runebergs flitiga hänvisande till Roms politiska historia. Någon svensk författare inom medvetandefilosofin nämner Runeberg inte, även om han troligen har känt till den flitige teologen Andreas Rydelius' (1671–1738) filosofiska produktion.

På tal om Runebergs mångsidighet nämner Kryger (1770) i sitt minnestal, att denne vid sitt frånfälle hade åtminstone två manuskript i sin skrivbordslåda. Det ena var "Öfverensstämmelsen, imellan det vackra i bygnings-ordningen, och det ljufliga i musiquen" (ibid., 28), som uppenbarligen gällde likheterna mellan musikens tonala harmonier och de geometriska proportionerna i arkitekturen. Det andra manuskriptet, som ännu var halvfärdigt, "Huru själens krafter och egenskaper kunna och böra användas, til en stats bästa; och huru högt dessas förenade styrka kan drivas, då hon rätt nyttjes" (ibid., 29), torde ha varit en fortsättning av temat

i *Samtal om människans själ*. Att få läsa dessa manuskript vore en forskares önskedröm, men sannolikheten att påträffa dem i dag får man anse som ganska liten.

Litteratur

- Hammar-sköld, Lorenzo (1821): *Historiska anteckningar, rörande fortgången och utvecklingen af det filosofiska studium i Sverige från de äldre till nyare tider*. Stockholm: Zacharias Haeggström.
- Johannisson, Karin (1988): *Det mätbara samhället: Statistik och samhällsdröm i 1700-talets Europa*. Stockholm: Norstedts.
- Kryger, Johan Fredrik (1770): *Åminnelse-tal öfver E. O. Runeberg, hållet vid Kungl. Vetenskapsakademien den 3.10.1770*.
- Petander, Karl (1912): *De nationalekonomiska åskådningarna i Sverige sådana de framträda i litteraturen*. Stockholm: P. A. Norstedts & Söner.
- Runeberg, Ephraim Otto (1770): *Samtal om människans själ*. Förre delen. Stockholm: Wennberg och Nordström (80 s.). Senare delen. Stockholm: Finska boktryckeriet hos J. A. Carlbohm.
- Skoglund, Lars-Olof (1998–2000): "Ephraim Otto Runeberg", *Svenskt biografiskt lexikon*, urn:sbl:7032. <https://sok.riksarkivet.se/sbl/Presentation.aspx?id=7032> [hämtat 20.4.2020].
- Wegmann, C. Eugène (1978): "Traduction du suédois de deux ouvrages de Ephraim Otto Runeberg (1722–1770)", *Sciences Géologiques, bulletins et mémoires* 31(3), s. 109–114.

Korniska språket och dess återupplivning

Panu Petteri Höglund

Korniska språket är det traditionella keltiska språket i Cornwall, närmast släkt med bretonskan och walesiskan. Tillsammans bildar dessa tre den brittiska eller britanniska (på engelska *Brythonic*) grenen av de keltiska språken. De kan också kallas de P-keltiska språken, eftersom det ursprungliga KW-ljudet i dessa ord blivit P, medan de övriga keltiska språken – de gaeliska, det vill säga iriskan, den skotska gaeliskan och gaeliskan på ön Man – fortfarande har ett hårt K-ljud och kallas Q-keltiska. Visserligen är indelningen i P- och Q-keltiska språk så gammal att den också omfattar de för länge sedan utdöda fastlandskeltiska språken som galliskan (ett P-språk) och keltiberiskan (ett Q-språk).

Av de moderna keltiska språken befinner sig korniskan i den mest prekära situationen. Iriskan, den skotska gaeliskan, walesiskan och bretonskan är fortfarande levande, det vill säga de talas som modersmål. De är också grundligt dokumenterade: skulle till exempel iriskan magiskt försvinna som talspråk, skulle vi fortfarande ha tio- om inte hundratusentals sidor genuin folkdiktning och litteratur skriven av författare med iriska som modersmål. Det finns till och med gott om grammatikor för enstaka dialekter. Manga gaeliskan är i princip utdöd, men under större delen av

1900-talet har det funnits mangaelisktalande äldre som varit villiga att intervjuas på och om språket och bidra till dokumenteringen.

Bretonskan är korniskans närmaste släkting: egentligen var de första "bretonsktalande" tidigmedeltida säsonginvandrarna från Cornwall. Det är därför halvön, som under antiken kallades *Armorica*, i dag heter Bretagne (på bretoniska *Breizh*), ett namn som alldeles uppenbart hänger ihop med *Storbritannien*. En av de bretoniska dialekterna kallas *kerneveg*, och det är samma ord som självbeteckningen för korniskan, *Kernowek* eller *Kernerwek*. Återupplivningsansträngningarna har blivit lidande av att de urbana aktivisternas språkbruk i störande utsträckning skiljer sig från folkligt talspråk. Man har visserligen bytt ut franska lånord mot keltiska nyord, men däremot uppvisar både uttalet och satsläran i den återupplivade bretonskan betydligt större franskt inflytande än i genuin dialektal bretoniska. Saken blir inte bättre av att bretonskan utmärker sig med väldiga dialektskillnader och att modersmålstalarna oftast bara behärskar sin hembys språk.

Situationen för korniskan ser dock mycket sämre ut. Det är ett vida accepterat faktum att traditionell folklig korniska dött ut på 1700-talet; det sägs att dess sista bärare var Dorothy Pentreath, som dog år 1777. Det här har visserligen ifrågasatts, och det har berättats en del romantiska historier om hur språket kantänka överlevt ute i obygden ända fram till 1900-talet. Det är tänkbart att det fanns infödda kornisktalande också efter Pentreaths död, men man kan utgå från att språket i början av 1800-talet inte längre talades i samhällen större än enstaka familjer. Den sista texten nedtecknad på korniska är fiskaren William Bodinars korta brev med ungefär följande innehåll:

Jag är sextiofem år gammal. Jag är en fattig fiskare. Jag lärde mig korniska när jag var en liten gosse. Jag var till havs med min far och fem andra män och hörde knappast ett ord engelska under en hel vecka. Jag lärde mig korniska när jag var ute och fiskade med gamla sjömän. Nu kan bara fyra eller fem människor i hela vår by tala korniska. Språket är helt bortglömt av unga människor.

(<http://www.moderncornish.net/late-texts/Bodinar-William-lettertobarrington.html>, min översättning från engelska)

Som det framgår av den enkla, karga texten såg Bodinar sig själv inte längre som infödd kornisktalande: engelskan var hans modersmål, korniskan ett språk för hans barndoms gamla sjobjörnar. Brevet härstammar från ungefär samma tid som Pentreath dog, och det är särskilt de sista orden som har stor symbolisk betydelse för språkaktivisterna i Cornwall.

I motsats till walesiskan, iriskan och den skotska gaeliskan har korniskan aldrig haft någon särskilt imponerande litteratur. Det som föreligger är mysterieskådespel och liknande religiösa skrifter: det äldsta försöket i denna genre är antagligen *Pascon agan Arluth* eller "Vår Herres lidande" från 1300-talet, en passionsdikt. Från slutet av samma århundrade härrör *Ordinalia*, den skrift som utgör ryggraden till kornisk litteratur. Den består av tre mysteriespel, som vanligen omtalas under sina latinska titlar: *Creatio Mundi* (Världens skapelse), *Passio Domini* (Herrens lidande) och *Resurrectio Domini* (Herrens återuppståndelse). Det förefaller att *Passio Domini* är en omarbetning av *Pascon agan Arluth*, eller åtminstone bör författaren till den senare texten ha varit förtrogen med den tidigare.

Förutom *Ordinalia* finns det två helgonlegender i versform, *Bewnans Meriasek* och *Bewnans Ke*, av vilka den förstnämnda upptäcktes mot slutet av 1800-talet, den andra relativt nyligen, vid millennieskiftet. (Ordet *bewnans* betyder liv, levnadshistoria, biografi.) Helgonet Meriasek eller Meriadoc (ja, det är därifrån medeltidsforskaren J. R. R. Tolkien fick namnet för en av sina hjältar i *Härskarringen*!) hör egentligen hemma i Bretagne, medan Ke levde i södra Skottland, där det faktiskt fordom talades ett brittiskt språk besläktat med walesiskan och korniskan – den skotska gaeliskan är i jämförelse en nykomling från Irland, och på walesiska omtalas det tidigmedeltida södra Skottland än i dag som *yr Hen Ogledd*, "Gamla Norden". Dessa helgonlegender är av nyare datum än *Ordinalia* och förefaller ha uppstått på 1500-talet.

Den längsta prosatexten på traditionell korniska är John Tregears predikningar, i engelskspråkiga källor omtalade som *Tregear Homilies*. Dessa homilier är översättningar av originaltexter avfattade på engelska av Edmund Bonner (1500–1569), Londons katolske biskop och en nära allierad till den katolska drottningen Maria I, "Maria den blodiga". Efter Elisabet I:s makttillträde arresterades

Bonner och internerades på Marshalseafängelset (mera känt som blysättningshäktet för Charles Dickens' far), där han också dog.

Den korniska John Tregear skriver är starkt uppblandad med engelska ord: *punishment* för 'straff' och *understanding* för 'förståelse' får en minsann inte att tänka på någon sägenomspunnen fornkeltisk kultur. Uttrycket *rampyng blythes* har blivit ett keltologiskt skämt för invigda: det är egentligen en kombination av det engelska *ramping* (från verbet *to ramp*, som bland annat kan betyda 'stegra sig') och det korniska *blythes*, som betyder 'vargar'. Lånord kan vid behov accepteras i alla språk, men att ställa adjektivattributet framför huvudordet – att ställa *rampyng* framför *blythes* – är i princip fel inte bara i korniskan, utan också i alla andra keltiska språk: man frestas fråga, om inte hela dokumentet är ett första översättningsutkast snarare än ett seriöst försök att omformulera originalet på korniska. Därför har Tregears homilier blivit en omstridd text inom den moderna språkrörelsen, och språket i predikningarna har avfärdats som dålig, ful och förfallen korniska. Å andra sidan har homilierna tvivelsutan uppstått på 1500-talet då språket ännu var mycket levande i Cornwall, och åtminstone en del av de engelska lånorden bör ha ingått i naturligt, folkligt korniska.

Biskop Bonners predikningar var riktade till en katolsk menighet, och en folkspillra som envisades med katolsk tro i ett land som höll på att övergå till intolerant protestantism kom förr eller senare på kant med överheten. I Cornwall ledde motsättningen till en blodig resning, den så kallade bönboksrevolten år 1549, då anglikanska kyrkan försökte påtvinga de kornisktalande sin Allmänna bönbok (*Book of Common Prayer*) på engelska. Resningen hade naturligtvis också andra skäl, och det ropades slagord bland annat om att utrota adeln, så man kan tolka denna kalabalik som ett tidstypiskt bondeuppror.

Upproret slogs naturligtvis obarmhärtigt ned, och det kornisktalande folket decimerades avsevärt; också efteråt visade anglikanska kyrkan föga förståelse för cornwallbornas önskemål om att ha religiös litteratur på modersmålet. Varken bönboken eller Bibeln översattes till korniska, vilket inte var fallet med de andra keltiska minoritetsspråken på Brittiska öarna: för walesiskans och den skotska gaeliskans skriftliga traditioner har protestantiska bibelöversättningar spelat en stor roll, och såväl bönboken som

Bibeln blev vid ett relativt tidigt skede tillgängliga också på iriska. Det var sedan en annan historia att katolska kyrkan avrådde de sina på Irland från att alls röra vid några iriskspråkiga böcker, eftersom dessa med all sannolikhet bara innehöll kättersk protestantisk förkunnelse, och bidrog sålunda en hel del till det iriska skriftspråkets tillbakagång.

Mysteriepjäserna och homilierna är dock inte det enda som återstår av korniskan: på 900–1000-talet uppstod ett *Vocabularium Cornicum*, en kornisk-latinsk ordlista; och när det redan var klart att språket höll på att dö ut, nedtecknade en grupp korniskkunniga – främst tre män med efternamnet Boson, nära släktingar till varandra – i Newlyn, nära Penzance, folkloretexer, dikter och liknande material på sin tids korniska. Det var Edward Lhuyd (1660–1709), en walesisk arkeolog och fossilforskare, dessutom personlig vän till Isaac Newton, som tog vara på det material Newlynskolan producerat och införlivade det med sina skrifter om Britanniens forntid. Lhuyd talade walesiska som modersmål, och hans egna försök att skriva korniska lär ha uppvisat interferens från detta nära besläktade språk, som å andra sidan också underlättade honom att förstå och tolka korniska texter.

Under 1800-talet var korniskan ett ”sovande” språk, vars existens var känd, men som ingen kunde tala flytande. Ord, räkneramsor och liknande kvarlevor förekom i lokala engelska dialekter: på grund av Cornwalls tusenåriga tennbrytningstradition är det inte långsökt att anta att enstaka korniska lånord används i gruvarbetarslang i hela det engelska språkområdet. Ett välkänt exempel på de språkrester man ännu på nittonde århundradet påträffade är det så kallade *Cranken Rhyme*, antagligen ett fragment av en nidvisa, nedtecknat från en informant född år 1812 och sålunda för ung för att ha några djupgående kunskaper i språket förvärvade på naturlig väg. Någon språkrörelse fanns inte ännu, däremot intresserade sig såväl akademiska filologer och historiker som barfotaforskande amatörer och hembygdsvänner för korniskan.

Den korniska språkrörelsen uppstod när Henry Jenner år 1904 gav ut sin handbok i språket. Han fick snart entusiastiska anhängare och när han dog år 1934 hade han redan en energisk efterträdare i Robert Morton Nance, som i slutet av 1920-talet kodifierat det första standardspråket, den förenhetligade eller unifierade (*Unified/*

Unys) korniskan. Den här formen av skriftspråket utgick främst från den form av korniska som använts i mysteriepjäserna. Som namnet ”förenhetligad korniska” ger vid handen, valde Nance för varje ord den vanligaste rättskrivningsvarianten och föreslog ett uttal baserat delvis på cornwallengelsk dialekt, delvis på walesiskan, varvid han också inhämtade idéer från Newlynskolans och Lhuyds skrifter.

Det blev också aktuellt att fylla i luckorna i ordförrådet. Walesiskan och bretonskan utgjorde därvid viktiga förebilder: en del nyord var rekonstruktioner baserade på fonetiska motsvarigheter mellan walesiskan, korniskan och bretonskan, en del var översättningslån från dessa språk. Man lånade också in ord från medelengelskan och den normandiska franskan för att simulera de influenser som på sin tid formade det levande korniska språket.

Cornwall är en relativt fattig och glesbefolkad del av England, vilket innebar att språkentusiaster länge varken kunde träffas eller ha telefonkontakt med varandra. Däremot var de flitiga brevskrivare, och det gavs ut små tidskrifter och första litterära försök: Robert Morton Nance översatte dikter från walesiska och bretoniska och författade även en del originalverk på språket, och hans assistent Arthur Saxon Dennett Smith skrev bland annat en kornisk version av Tristan och Isolde, en historia som ju ursprungligen härstammar från den brittisk-keltiska traditionen, precis som hela berättelsecykeln om kung Artur. Det grundades en kornisk diktarakademi, *Gorseth*, modellerad på den walesiska, *Gorsedd*; den skönlitterära produktiviteten bestod länge av dikter och kortare prosatexter, och den första originalromanen på språket kom ut så sent som på 1980-talet.

Varken den korniska eller den walesiska ”bardakademin” har några urgamla anor, ty den walesiska grundades i slutet av 1700-talet av Iolo Morganwg, egentligen Edward Williams, en flitig diktare på walesiska, men också en mytoman och cynisk förfalskare av påstått fornwalesiska texter. Iolo var något av en kalifornisk hippieguru född två århundraden för tidigt och på fel kontinent: han hittade på en helt egen ”walesisk druidmytologi” och kontaminerade gamla manuskript med sina egna tillägg. Jämförelsen med hippiespiritualitet och modern nyandlighet blir inte mindre träffande av att denne visionär hämtade inspiration från

knark – laudanum, som är en alkohollösning av opiater. Iolos akademi har dock visat sig utgöra hans mest konstruktiva bidrag till walesisk kultur, ty den har hållit walesisk litterär tradition levande under mycket ogynnsamma tider, och det förvånar sålunda inte att de kornisktalande ville ha en egen motsvarighet.

När Cornwall blev mera välmående kunde de kornisktalande regelbundet träffas och samlas – till exempel för att hålla Gorsehmöten – men då visade det sig att alla inte var helt nöjda med den förenhetligade korniskan som talspråk. Det gällde att fokusera mera på uttalet och satsa på språkvetenskaplig analys av de historiska källorna, ansågs det. Detta ledde dock till splittring inom språkrörelsen, när den förenhetligade korniskan, *Unys*, fick två konkurrenter: *Kernewek Kemmyn* eller *Common Cornish*, den allmänna korniskan; och ett språk som på engelska kallas *Modern Cornish* och utgår från Newlynskolans senkorniska språkform. Det har förekommit också andra initiativ, men det är mellan Kemmyn och Unys som titanernas kamp ägt rum.

Kernewek Kemmyn skapades under 1980-talet av Ken George, inte en utbildad språkvetare utan en oceanforskare och amatörlingvist, som bland annat genom datoranalys av rimorden i *Ordinalia* utvecklade sin egen teori om korniskans uttal och ljudsystem och byggde upp en egen rättskrivning baserad på detta uttal. Hans rättskrivning förefaller ha varit pedagogiskt effektiv, ty den välkomnades av nya korniskstuderande så att språkrörelsen fick många nya medlemmar. Både korniskaktivister och lingvister har dock kritiserat Kemmyn av en rad orsaker.

Georges förkärlek för bokstaven k har till exempel väckt ogillande: keltiska språk brukar överhuvudtaget undvika den, eftersom c i flera av dem alltid är ett hårt [k]-ljud. En missnöjd korniskaktivist uppfattade vid första ögonkastet Kemmyn som ett artificiellt språk, en form av korniska som någon sorts robotar övertagit. Tydligt var det främst det för Kemmyn typiska dubbla k (i stället för ck, som används både i Unys och i *Modern Cornish*) som väckte dylika känslor.

Ken Georges motpol blev Nicholas Williams, som redan i tonåren började intressera sig för korniskan för att sedan utbilda sig till en seriös keltolog och forska bland annat i iriska språket: han har också korrekturläst min iriskspråkiga roman *Tine sa Chácóin*.

Williams hade redan tröttnat på den amatörmässighet som karaktäriserade den korniska språkrörelsen, men Kemmyn väckte hans intresse på nytt: han upplevde det som ett gott tecken på att någon äntligen försökte ställa återupplivningen av korniskan på en mera modern språkvetenskaplig grundval. Därför var hans första reaktion på Kemmyn positiv: han lovordade Georges initiativ, men kritiserade vissa aspekter av dennes ortografi, som George genast rättade till. Något samarbete blev det dock inte, för när Williams fördjupade sig i Kemmyn, fann han allt fler fel och brister och kom till slutsatsen att Georges korniska saknade historisk autenticitet och i princip var ett konstgjort språk. Sedan dess har det rått en sorts vendetta mellan dessa två herrar.

Efter sin besvikelse på Kemmyn koncentrerade Williams sig i stället på att göra Unys-korniskan mera autentisk. Sin rekonstruktion av språket, *Kernowek Unys Amendys* eller reviderad förenhetligad korniska, har han försökt popularisera genom översättningar av romaner som till exempel *Världarnas krig* av H. G. Wells, *Hon eller dödsgrottorna vid Kôr* av Henry Rider Haggard samt *Skattkammarön* och *Dr Jekyll och Mr Hyde* av Robert Louis Stevenson. Det är alltså typiska brittiska klassiker som alla redan läst på originalspråket och nästan känner utantill, vilket gör översättningarna till utmärkta hjälpmedel för korniskstuderande.

Under 2000-talet har de korniska språkorganisationerna enats om en ny standardrättskrivning, men i praktiken har den inte kunnat försona Ken George och Nicholas Williams, som håller sig till sina respektive varianter av korniskan i något uppdaterad form. Jag är inte tillräckligt bevandrad i kornisk lingvistik för att yttra mig sakkunnigt om den rent språkvetenskapliga aspekten av motsättningen mellan George och Williams, där en av kärnfrågorna är Williams' teori om det engelska inflytandet i korniskans prosodi. Det intressanta är det ideologiska eller till och med filosofiska, som också uttrycks på språkvetenskaplig nivå. George framhäver korniskans självständighet från engelskan; Williams anser att språket redan under sin storhetstid – senmedeltiden – var starkt influerat av engelskan och att detta i autenticitetens namn bör medges av språkrörelsen och återspeglas av dess språkbruk.

Det här ses också i de ändringar som Williams föreslår i ordförrådet. Ett ord han kritiserar är *comolen* 'moln', som inte finns

någonstans i källorna – det belagda ordet är det engelska lånordet *clowd*, medan *comolen* har abstraherats från adjektivet *comolek*, 'mulen'. Han ogillar också ordet för 'krig', *bresel*, som i den här meningen är ett lån från bretonskan: i traditionell korniska betyder det snarare 'oenighet' eller 'tredska', påpekar han. I titeln för sin översättning av H.G.Wells' *Världarnas krig* har Williams sålunda använt ordet *gwerryans*, ett substantiv härlett från verbet *gwerrya* 'att föra krig', och betyder sålunda i princip 'krigföring'. Man kan givetvis fråga sig, om ett sådant härlett nyord alls är mera autentiskt än en ganska naturlig betydelseförskjutning (jfr *strid* i betydelsen 'krig' i våra nordiska grannspråk). Ordet som används för 'låna, ge till låns' är *cola*, men enligt Williams är detta ett missförstånd, ursprungligen begånget av Robert Morton Nance, eftersom ordet snarare betyder 'uppmärksamma': att det engelska *lend* används i överförd betydelse i uttryck som Shakespeares *Friends, Romans, countrymen, lend me your ears* torde ha vilselett Nance. Tyvärr finns det inte något annat belagt ord för 'låna' i hela det traditionella korniska språkmaterialet, vilket får Williams att föreslå lånord som *lendya* (från engelskan) och *prestya* (från äldre franska, jfr *préter* i vår tids franska).

Nicholas Williams är dock inte så sträng i sin kritik av den återupplivade korniskans ordförråd som dessa exempel ger vid handen. Han har också ogillat de kornisktalandes manér att kalla alla starka alkoholdrycker för *dowr tobm*, 'hett vatten' (eller i friare översättning 'eldvatten'), men i sin översättning av *Skattkamarön* har han ändå låtit sjörövarna i den välkända slagdängan "jo-ho-ho och en flaska med rom" böla om *dowr tobm*, inte om rom. Han har i något sammanhang konstaterat att han står för principen *tota Cornicitas*, ett latinskt uttryck som ger vid handen att man ska använda allt tillgängligt material på språket i återupplivningsarbetet: den här principen gjorde honom villig att utnyttja Tregears av språkrörelsen försummade predikotexter. Det förefaller att han också, om än med stor urskillning, är beredd att vid behov acceptera enstaka ord och uttryck från *Kemmyn* i sitt eget språkbruk.

Ken Georges rättskrivning och rekonstruktion av korniskan var på sin tid mycket framgångsrik och lockade många intresserade till att lära sig språket. Därför har en del korniskaktivister avvisat Williams' projekt som söndrande: när man nu en gång enats om

Kemmyn, eller om det nyare standardspråket, ska man helst inte försöka introducera avvikande rättskrivningsvarianter – inte nu igen. Å andra sidan uppskattas Williams' intresse och förkärlek för autentiska korniska texter: dessutom kommer hans många översättningar alldeles säkert att allt framgent läsas och påverka den moderna korniska litteraturens utveckling.

Litteratur i urval

- Ball, Martin & Müller, Nicole (2009): *The Celtic Languages*. Oxon/ New York: Routledge.
- Barrington, William (1776): "Letter to Barrington". <http://www.moderncornish.net/late-texts/Bodinar-William-letterto-barrington.html> [hämtad 27.8.2020].
- Eames, Marion; Jenkin, Richard; Kent, Alan M.; Latimier-Kervella, Ninnog; Macdonald, Joan; O'Dushlane, Tadhg & Stowell, Brian (1997): *Celtic Literature and Culture in the Twentieth Century*. (utan utgivningsort): The International Celtic Congress.
- Sandercock, Graham (1995): *An Teylu Banalek*. Truro: Kowethas an Yeth Kernewek.
- Sandercock, Graham (1995): *Cornish This Way – Holyewgh an Lerghe. A Beginner's Course in Cornish*. (utan utgivningsort): Kesva an Taves Kernewek/Cornish Language Board.
- Stevenson, Robert Louis (2010): *Enys Tresour. Translated into Cornish by Nicholas Williams*. Cathair na Mart: Evertype.
- Webb, Brian (utan utgivningsår): *Dres an Vlydhen. A Book for First Year Students*. Truro: Kowethas an Yeth Kernewek.
- Williams, Nicholas (2012): *Desky Kernowek. A Complete Guide to Cornish*. Cathair na Mart: Evertype.

■ Från krönikor till existentiell villrådighet

Per-Arne Bodin: *Rysk litteratur i tusen år*.
Artos & Norma Bokförlag, Skellefteå 2020.

Den förre slavistikprofessorn i Stockholm Per-Arne Bodin är känd för sina insikter i det ryska samhället och historien. Inte bara dess litteratur och poesi har han skildrat utan även den ortodoxa tro som tidigt gav Ryssland ett medium för att fira gudstjänster och tillbe. Med denna tidiga anknytning till Bysans följde som Bodin har betonat även en rik och enastående litteratur.

I sin nya bok *Rysk litteratur i tusen år* söker Bodin ge en populär men också vetenskaplig överblick över stilbildande ryska författare allt från 1000-talet till i dag. Bodin inleder sitt verk i en tid då pennan ofta fördes av munkar och krönikörer. Som han riktigt påpekar har hittills egentligen bara äldre översikter eller skildringar av enskilda epoker funnits att tillgå på svenska, varför hans initiativ är välkommet. På vårt språk finns till exempel inte ens Dmitrij Mirskijs läsvärda översikt av litteraturen fram till 1917.

Per-Arne Bodin har givetvis varit tvungen att göra ett urval, men intrycket är att både framträdande författarprofiler och epoker skildras så pass ingående att läsaren väl kan förstå eller ana sig till de bärande sammanhangen. Det krävs ett språk för att skriva litteratur, och grunden till detta lades för Rysslands del drygt hundra år innan de första litterära verken tillkom. Då skapade bröderna Kyrillos och Methodios, födda i Saloniki och kända

som östkyrkans båda ”slaviska missionärer,” av en fornrysk dialekt det kyrkslaviska språk som gjorde det möjligt att översätta Bibeln men även liturgiska och kyrkorättsliga texter, genom vilka de som mottog dopet kunde ta till sig det kristna budskapet.

Som Bodin framhåller fick de båda missionärernas insatser inte bara viktiga följder för det religiösa livet norr och öster om Bysans. Allt vad detta då flerhundraåriga rike ägde av litterära och skriftliga rikedomar kunde även tillföras invånarna i det medeltida ryska Kievriket. Bodin får fint fram hur man i detta Kievrike törstade efter vad Bysans kunde ge – i allt utom maktpolitikens sammanhang. Kiev lät sig omvändas, men ville dock förbli självständigt, eftersom det hade egna geopolitiska ambitioner. Som brukligt tar Bodin sin utgångspunkt i den gamla Nestorskrönikan. Denna, som sägs ha skrivits av en munk på 1000-talet i Grottklostret i Kiev, var genremässigt inspirerad av de bysantinska krönikorna. Den ter sig dock mer personlig och mer färgstark, liksom mer ”skvalleraaktig” än dess förebilder i Bysans. Författaren Nestor, om vilken vi vet föga, berättar såväl om traderade händelser som om vad han själv upplevt. Han påbörjar därmed en tradition vari lärda inte bara skildrar utan även bedömer händelserna och kritiserar dem som burit ansvar för dem.

Kievkrönikan blev som genre en vital förebild för andra krönikörer. Den kanske inte imponerar på nutida läsare, men den var i sitt slag ett pionjärverk. Den skrevs i ett rike som var splittrat och där den nyss införda kristendomen befann sig i spänning med kvardröjande hedniska vanor och skick. I Kievriket låg många småfurstar i fejd med varandra. Belysande jämför Bodin dess litterära verk med fornnordiska motsvarigheter, där för övrigt också vissa gestalter från Kiev-krönikorna dyker upp. Tidigt uppkom i den ryska kontexten en motsättning som skulle bestå fram till modern tid. Mot den officiella kyrkan och dess ämbetsbärare uppträdde individuella förkunnare som ofta var självlärda och uttolkade den kristna läran genom egna erfarenheter, men även syner och drömmar. Bodin tar fasta på ett av de mer kända namnen, 1600-talsteologen Avvakum Petrov. Som en man av folket, och som protopop (motsv. kyrkoherde) i Kazan-katedralen i Moskva, kom han tidigt i motsättning till den dåtida patriarken Nikon som ville föra in nya inslag i kyrkan. Hos Avvakum möter en trofast

kristen traditionalist, som levde i en tid då ortodoxins ålderdomliga bruk förnyades. Han blev – som tillhörig det lägre prästerskapet – ofta förödmjukad av tidens överhet men åtnjöt ibland stöd från tsarfamiljen liksom från troende bland folket. Avvakum skrev sina minnen såsom en helgonlegend – en svår förhållning enligt kristet synsätt – men förklarade själv att det skedde på uppdrag av hans bikt-fader. Avvakum fördömde skick och bruk i sin tids kyrka men var minst lika skoningslös mot sig själv. Hans ord om vedersakaren Nikon är talande: ”Tio år har han plågat mig, eller jag honom. Jag vet inte vilket. – Gud avgör det på Yttersta dagen”. Det allvarliga uppsättet, liksom det drastiska och ”barockt” humoristiska hos honom, är slående.

Avvakum skulle få efterföljare, menar Bodin, både inom kyrkan och i den moderna intelligentsia som i viss mening ersatte den. Aleksandr Pusjkin var en av dessa. Som en av 1800-talets stora förnyare av det ryska språket, en klassicist ut i fingerspetsarna och virtuos i flertalet genrer, blev Pusjkin med sina drag av rebell också orienteringspunkt för ryska författare fram till nu. Bodin understryker det kluvna hos Pusjkin-gestalten. Han var ambivalent till tsarmakten men även till det kristna arvet. Rast- och respektlös var han för överheten svår att hantera. Mitt i vad som tycktes vara en glänsande karriär i Petersburg ter sig Pusjkin distanserad och spefull, ofta uttråkad. Född i en tid då diktare åtnjöt hög aktning tog sig Pusjkin även en rätt att vägleda och förmana sitt folk. Som ett slags nationellt samvete kände han sig på visst sätt som tsarens jämlike, menar Bodin. Samtidigt, och kanske därför, uppkom en sorts rivalitet mellan Pusjkin och tsaren som både agerade censor och bestraffare av diktaren. När Pusjkin utmanade den ”goda ton” som borde råda i Aleksander I:s rike blev dock straffet relativt mildt, en sorts husarrest respektive förvisning med all möjlighet att fortsätta skriva.

Att Pusjkin hade en svår belägenhet visar Bodin genom att betrakta ett av de större verken – poemet Bronsryttaren. Detta börjar som bekant med en hyllning i klassicistisk stil till imperatorn, Peter den Store, Peterburgs grundare. Snart visar Pusjkin dock på det bräckliga i Peters storverk, då han även skildrar den stora översvämning som 1824 drabbade staden. När hjälten i dessa strofer, Jevgenij, finner att hans fästmö har drunknat och i sin

desperation höjer en förbannelse mot Peter, erfar Jevgenij i en febersyn att tsarens ryttarstaty får liv och börjar förfölja honom. Ingen ryss undslipper härskaren, är sensmoralen. Med ens tycks den galante diktaren-hovmannen ha försvunnit för att här snarare förbåda det sena 1800-talets socialrealister och revolutionärer.

Om Pusjkin speglade elitens manér, ser Bodin med rätta Fjodor Dostojevskij som den som söker förstå sin tids lägre samhällsskikt. Fastän född i ämbetsaristokratin blev han en iakttagare av det fattiga Petersburg och en gisslare av de självgoda i sin tid. Dostojevskij började skriva i Gogols groteska anda men övergick snart till att skapa avslöjande psykologiska skildringar. På så vis fick hans verk stor betydelse långt in på 1900-talet och långt utanför Ryssland. Den unge Dostojevskij gjorde knappast någon hemlighet av sin kritiska syn på sin tids Ryssland. Han anslöt sig även till dem som angrep dåtidens ortodoxa statskyrka, något som överheten såg med oblidla ögon. Han fick plikta för sina åsikter genom ett fängelsestraff.

Att Lev Tolstoj liksom Pusjkin tillhörde den ryska eliten, såsom greve och född på godset Jasnaja Poljana söder om Moskva, är känt. Hans börd inom societeten utsatte honom för en samvetskonflikt som kunde ha tett sig udda, menar Bodin, om man inte påminner sig den starka auktoritet som tsaren och den ryska kyrkan ännu ägde. De moderna radikala idéer som från Europa tagit sig in i dåtidens Ryssland påverkade givetvis också Tolstoj. Bodin hävdar att skälet till Tolstojs livskris var att han inte längre kunde följa den ryska kyrkan men samtidigt insåg hur 1800-talets framstegstro och positivistiska synsätt höll på att krossa självhärskardömet. Romanen om Anna Karenina, adelskvinnan som i självmordet såg det enda sättet att bryta sin tränga sociala miljö, blev också slutet på Tolstojs vitala eller mer erkända författarskap.

Säkert är att både Dostojevskij och Tolstoj led av tidens orättvisor liksom av statsmaktens övergrepp. Att deras verk är fyllda av spänningar – både sociala och livsåskådningsmässiga – förnekar nog få. Ändå kan man som läsare fråga om inte konflikten även kan ha haft en annan sida.

Till de idéer som verkade starkt bland ryska författare under 1800-talet hör Jean-Jacques Rousseaus. Inte minst 1900-talsspråkforskaren Juri Lotman har sökt visa vilken djup betydelse denne

hade. Rousseau menade ju att människan är född fri men överallt är hon i bojor. Vi föds goda, varför skulden till människors eviga slaveri är "de andras"; överhetens, kyrkans, kapitalisternas. Som ingen annan angrep Rousseau det nedärvda samhället med dess vanor och institutioner. Han ansåg dem konstlade, orättfärdiga. Olika intressen och makter har med stöd i hans idéer utpekats i olika tider. Rousseau nämnde sin tids skyldiga, men slutsatsen kan lätt bli att det är rätt att spränga dessa bojor, att krossa det orättvisa samhället med de medel som finns. Hans lära fick i grupper som de franska jakobinerna under 1780-talet stort gensvar, och genom dem spreds de till alla moderna revolutionsrörelser.

När vi talar om de idéer som jäste i 1800-talets Ryssland är det främst de nihilistiska, den ekonomiska socialismen och marxismen som brukar ges betydelse. Men Rousseau får nog sägas vara lika viktig, då han beredde den psykologiska och fantasimässiga jordmån som gjorde att kuppmakarna kunde träda in aktivt på scenen. I sin utrerade form möter Rousseau hos författare som Tjernysjevskij och Radisjtjev, men i mer ambivalent form även hos män som Dostojevskij och Tolstoj. Även om ingen av dessa deltog i "våldsbejakande" kretsar eller illdåd, blev de en faktor för att förstå och urskulda det missnöje som fanns, vilket spelade senare grupper och inte minst bolsjevikerna i händerna. Även hos "ambivalenta" namn som Turgenjev och Tjechov molade samhällskritiken vidare, låt vara som en attityd av passivt missnöje snarare än uttalad och aktiv kritik. Ryska samhällsbevarande personer och grupper fick aldrig motsvarande kraft, och kunde i sinom tid bara åse hur landets gamla regim störtades.

Per-Arne Bodin går även in på moderna ryska diktare som Andrej Belyj och Aleksandr Blok, Anna Achmatova och Osip Mandelstam. Den sistnämnde behandlas i ett inspirerat avsnitt som den lysande poet och koncentrerade iakttagare han var. Med sin judiska, polska och baltiska bakgrund ägde Mandelstam förutsättningar att se det ryska samhället både brett och distanserat. Han hade även kontakter med Finland. Med en fot i den poetiska så kallade Akmeist-gruppen fick hans oroliga sinne en lyckosam motvikt i gruppens sökande efter "det bestående".

Att Sovjettidens författare hunsades och plågades får vi här nya exempel på. Men flera ville – i varje fall tidigare – pröva eller i varje

fall följa med i vad regimen stod för. Med rötter i tsartiden blev Marina Tsvetajeva en motsägelsefull och bitvis destruktiv röst, expansiv och utlevande med Bodins ord, men i sin exil också ett språkrör för den ryska litteraturen. Utan stöd i något läger blev hon alltför vilsen och begick självmord 1941.

Många andra poeters vända speglas varsamt och nyansrikt, inte minst Boris Pasternaks. Man anar att Bodin ser på Solzjenitsyn – Stalintidens kritiker och fånglägrens historiograf – litet ambivalent. Vad som synes besvara Bodin hos Gulagarkipelagens skildrare är den ”ryska nationalism” som han anser prägla Solzjenitsyns senare verk, anspråket att Ryssland äger en anda eller personlighet som skiljer det från Väst och som det är legitimt att värna om och fördjupa. Visst hävdade Solzjenitsyn att de tre nationerna Ryssland, Vitryssland och Ukraina borde utgöra en gemenskap i en eller annan form. Men det förenande bandet mellan dem skulle såvitt man förstår inte vara en eller annan nationalistisk ideologi utan den rysk-ortodoxa lära som diktaren i sitt innersta omfattade och sökte vägledas av. Solzjenitsyn var den förste att avslöja dem som levde på tomma ideologiska fraser och en stelnad, även ortodox, religiositet. Hans höga krav i det avseendet framgår inte minst sedan hans memoar har kompletterats av två band kallade *Between two millstones* (fr. uppl. 1998, tysk uppl. 2005, engelsk uppl. Duke University Press, 2018). Hans urskiljning tillät ingen chauvinism att passera som god fosterlandskärlek. Rysk litteratur i tusen år gör en fängslande resa genom en litteratur och en serie andliga och intellektuella erfarenheter som Per-Arne Bodin tagit på sin lott att uttolka. Hans bok kan varmt rekommenderas.

Carl Johan Ljungberg

■ Att grundligt genomleva ”infernos fägor”

Arnold Norlind: *Från min veranda*.

Syster Enbär förlag, Malmö 2020.

Från min veranda utkom första gången 1928 och är geografen, Danteöversättaren och mystikern Arnold Norlinds (1883–1929) andliga testament. Den blev väl mottagen och trycktes under de kommande decennierna i nya utgåvor för att sen glömmas bort fram tills nu, när den kan köpas på silentiumskrifter.se.

Det är en angelägen bok för vår tid, som stod överst på utgivaren Alva Dahls önskelista när förlaget 2019 bildades. Den är även läsarvänlig, gediget inbunden, behändig att ha med sig för att då och då försjunka i. Dessutom vackert formgiven med generösa översättningar och ordförklaringar.

Arnold Norlind var gift med en av förra seklets främsta svenska intellektuella, Emilia Fogelklou (1878 – 1972). I romanen *Arnold* skildrar hon sin makes korta liv och de få och materiellt fattiga men glädjrika och kärleksfulla år som de levde tillsammans. Året innan, de 1922 gifte sig, fick Arnold Norlind diagnosen struptionberkulos. Detta berättas i förordet av Alva Dahl som även med lätt hand moderniserat språket, vilket hon i egenskap av disputerad med en avhandling om skiljetecken och textens nyanser, är synnerligen väl skickad för.

I författarens eget förord presenterar han en kedja av meditationer (inalles nitton) som skrivits av en konvalescent ”under en lycklig sommarmånad”. Avslutningsvis känner han sig minst av allt som en ’fackman’ utan som en enkel vandringsman, vilken har en ”inneboende fasa för både teologiska och filosofiska termer.”

Arnold Norlind var prästson vars religion inte byggde på regelbundna kyrkobesök utan redan tjugosjuårig kunde han i dagboken konstatera: ”Den som har känt en sann känsla av kärlek, den är religiös.” Hans äldre bröder är konstnären Ernst Norlind och musikforskaren Tobias Norlind. Trots hårt arbete, goda meriter och att han som geograf blev docent i sitt ämne fick Arnold Norlind aldrig någon fast tjänst vid universitetet; ”han föredrog lärdom och reflektion framför mätningar och siffror.”

Sanning och verklighet är några av hans återkommande tema, vilka i hög grad förenade makarna. Emilia Fogelklou var den 29 maj 1902 med om en "verklighetsupplevelse" som bar henne livet igenom och hon insåg att det som hänt henne stod öppet för alla människor.

Flera gånger skulle hon återkomma till när hon utan syner eller ljud av tal eller mänsklig förmedling upplevde det stora förlösande, inre undret. Det 'tomma skalet' liksom brast. All tyngd och vända, hela överklighetstillståndet sjönk undan. Hon förnam levande godhet, glädje, ljus som en genomstrålade klar, lyftande, omslutande, otvetydig verklighet djupt inifrån.

Den med Dante förtrogne Arnold Norlind menar att varje människas väg är att, erfarenhet för erfarenhet, grundligt genomleva "infernos färd". Hon måste tränga ner i botten av sig själv. Det gäller att både veta och känna, för att till sist hamna i vissheten att bakom den allra värsta skrällen finns bara tomhet. I längden har det onda inget att sätta emot det goda som är skapande, medan ondskan i all sin kompakta skrämmande massivitet inte har något fäste, något verkligt att hålla sig till.

Men man övervinner inte det onda genom att förneka dess existens. "Nej, lika litet som man gör sig kvitt en orättfärdig tyrann genom att säga att han inte finns." Vi måste lära känna det i grunden, vilket överensstämmer med psykoanalysens synsätt. Det onda gör intrång på Livet, alltså verkligheten, som Norlind genomgående skriver med versal och uppträder under skiftande former som brist, sorg, olyckor, elände, smärta, missförhållanden, sjukdom och död.

Några av det ondas närmast förtrogna är enligt honom skräck, fruktan eller livsångest där skräckens bästa bundsförvant är självmedlidandet som i värsta fall kan stegras till självplågeri och ta sig uttryck i självömkan. Han använder inte ordet offer men jag finner i detta resonemang paralleller till att fastna i en offerroll, vilket inte är ovanligt i vår tid, då man gärna skyller på andra, känner sig kränkt och inte tar ansvar för sina handlingar och impulser. Men att vara våldsutsatt och hotad är något annat och den som blivit offer måste fullt ut respekteras för att därigenom kunna gå vidare i livet.

”Döden har ingen mening, endast livet har mening.” Arnold Norlind berättar om en tid under sin sjukdom då han led av svåra smärtor. Efter en vecka hade dessa stegrats till ”olidlighet”; stundom var det som om kroppen skulle slitas i stycken. Då inträffar något som vi idag skulle benämna nära-döden-upplevelse; han befann sig en eller annan decimeter ovanför kroppen, visste av smärtorna men kände dem inte. Av denna erfarenhet drar han slutsatsen att människorna ”alldes bakvänt sammanställt de båda motsatsparens död – liv och tid – evighet”. Att föra livet samman med tiden och döden med evigheten leder fel. Evigheten är alltid kring oss och i oss. Livet hör evigheten till, inte till döden.

Det är kärleken som är vårt livs mening: ”den som inte hade kärlek, hade heller inte liv.” Och han frågar sig: ”Vad är kärleken? Kärleken är Livets naturliga uttrycksmedel, kärleken är Guds andedräkt.” Å ena sidan lever vi med den mörka täta dimman och all oro som hör dit och å andra sidan med den evigt levande verkligheten, den skapande ron. Eftersom kärleken är skapande är det möjligt att befria sig från oron och allt annat som hindrar oss att leva.

Arnold Norlind ger hopp om mänskligheten som inom sig bär kärlekens omskapelsekraft. Det gäller att välja den sanningssökandets väg, mättad med besvikelser, som leder till klarsyn och självinsikt. Över tempeldörren i Delfi står: ”Känn dig själv.” Norlind skriver att genom ”självbesinningen” lär man sig förstå vad man är och inte är. För mig ligger ordet självkänedom närmare. Eller med den skotske filosofen och mystikern Richard av S:t Victors (d.1173) ord: *Där kärlek finns, finns öga.*

En ”tröstebok” skriver Alva Dahl till en värld som ropar efter helande och det ropet torde vara ännu starkare nu under pandemin. Men för dem som av olika skäl inte vill möta sina mörka sidor utan i stället projicerar dem på omvärlden och föredrar att förneka, ljuga eller idyllisera är boken snarare en vägvisare. Efter snart hundra år talar Arnold Norlind klart och insiktsfullt från sin veranda för den som vill lyssna.

Else-Britt Kjellqvist

■ Var finns egentligen världens jämlikaste land?

Erik Bengtsson: *Världens jämlikaste land?*

Arkiv förlag, Lund 2020.

Ekonomhistorikern Erik Bengtsson ställer sig frågan hur Sverige kunde utvecklas från ett land präglat av en härskarregim där alla visste sin plats i den hierarkiska och patriarkala ordningen till att under sista delen av 1900-talet tid bli världens jämlikaste land. Hans svar innebär en väldokumenterad och övertygande stöt mot de nationella myter som präglat svensk historieskrivning från Erik Gustaf Geijer fram till våra dagar med Henrik Berggrens och Lars Trägårdhs *Är svensken människa?* från 2006, där jämlikheten utnämns till "svenskarnas öde". Bengtsson slår hål på tanken att 1900-talets ekonomiska och politiska jämlikhet är något djupt rotat i det gamla bondesamhället, som "en särskilt jämlik, bondedriven och fredlig historia, en större grad av folkligt inflytande, och mer samförstånd" ända sedan Gustav Vasas tid.

Men Bengtsson hävdar att idén om en "lång kontinuitet från 'jämlika bönder' till ett särskilt jämlikt och konsensusinriktat är på många sätt missvisande". Han pekar på den fördelningsprincip som var förhärskande i det agrara Sverige, nämligen *justum pretium*, det vill säga ståndsmissig bärgning, vilket gav effekten att "Åt den som har skall varda givet". Från katekesen lärdes folket att tjänare skulle lyda sina herrar, oavsett om herrarna behandlade sina tjänare orättfärdigt. Tillsammans med lagens bud om dagsverkesplikt, tjänstehjonsstadgan och försvarslöshetsstadgan innebar detta system, hävdar Bengtsson, att Sverige vid 1800-talets början, då jorden ännu var det som gav bärgning, faktiskt var lika ojämnt som andra europeiska länder. Den "gamla regimen" med dess särskiljande av klasser genom privilegier och repression ledde därmed till ett politiskt, socialt och ekonomiskt ojämnt samhälle, vilket ju "också var meningen", hävdar författaren.

Att ojämligheten präglade Sverige fram till industrialismens genombrott är kanske inget som överraskar. Men när Bengtsson behandlar perioden 1850–1917 ställer han vår invanda bild av Sveriges utveckling på huvudet. Han visar eftertryckligt att den

ekonomiska ojämlikheten år 1903 ökade till en nivå som motsvarar dagens situation i USA och Ryssland, alltså erkänt ojämlika länder. Likaså visar han att det vi vant oss vid att se som demokratiska framsteg med representationsreformen 1865, ända fram till 1920 länge fungerade som spärr mot de fattigas rättigheter. Endast 20 procent av de vuxna männen nådde upp till inkomstvillkoren för rösträtt till andra kammaren, och till första kammaren bara 2 procent! I de kommunala valen tilldelades även juridiska personer rösträtt i förhållande till hur mycket man ägde eller tjänade. Det var denna, enligt europeiska förhållanden, extrema utestängning av breda folklager som gjorde att den ägande klassen ”inte ens i sin vildaste fantasi kunde tänka sig att förlora makten”, och inte såg något problem med att bygga och vidmakthålla en ”stark statlig administration”.

Vad härskarklassen inte såg var att underklassen under perioden 1880–1910 organiserade sig i nykterhetsloger, frikyrkor och fackföreningar. Där bedrevs en bred skolning och utbildning som – långt under överklassens radar – gjorde de dittills utestängda alltmer kapabla att ta politiskt ansvar och med hjälp av staten reformera samhället utifrån sina värderingar. Den politiska jämlikheten stadfästes 1920–21 genom införandet av allmän och lika rösträtt, en triumf för samverkan mellan liberaler och socialdemokrater. Ungefär samtidigt drevs en ny fattigvårdslag igenom, som avskaffade de repressiva arbetshusen och fattighusen och stipulerade att de fattiga hade rätt till ”erforderligt” och inte bara ”nödtorftigt” underhåll. Under åren efter andra världskriget genomfördes reformer av skattesystemet, bland annat infördes beskattning på arv och förmögenheter. Socialdemokratin använde regeringsmakten för att skynda på utjämningen av inkomster och förmögenheter. Sverige var, hävdar Bengtsson, ”det land som gick längst i utjämningen av ekonomiska resurser, och antagligen också politiskt deltagande och sociala möjligheter.”

Bokens avslutande ord förtjänar att återges: ”1900-talets ekonomiska jämlikhet i Sverige var inget nationellt särdrag, inget uttryck för en jämlikhetskultur och inget svenskarnas ’öde’, utan ett politiskt bygge. Som sådant, kan det också raseras på politisk väg.”

Det är precis vad som hänt. Sverige hade 2014 rasat till elfte plats i OECD:s ”omfördelningsliga”. Klyftorna har ökat i Sverige

som en följd av att skatten på inkomster av kapital sänktes från 50–60 procent till som nu endast 22 procent. Arvs- och förmögenhetsskatterna avskaffades 2004. Vi är nu fjärran från 1980-talets situation, där de nordiska länderna var ledande bland OECD:s länder när det gällde socio-ekonomisk omfördelning och utjämning. Nu är Sverige, Danmark och Finland de länder som minskat sin omfördelning mest i OECD.

Finland förtjänar uppmärksamhet här. Om de förutsättningar som Bengtsson ser som särskilt gynnsamma för att åstadkomma större jämlikhet – att överta en fungerande stat, växande och alltmer skolade folkrörelser, och en tidvis politiskt dominerande socialdemokrati – var positiva för genomförandet av utjämningen, i Sverige, vad ska man då säga om Finland? Inbördeskrig, uppbyggnad av en fungerande statsapparat, och senare krigsskadestånd var ju herkuliska uppgifter för Finland. Lägg därtill att finsk socialdemokrati inte alltid varit så stark politiskt som den svenska. Likväl kan man av OECD:s utomordentliga material få fram att Finland nått längre i vissa delar av utjämningen än Sverige, även med hänsyn tagen till de senaste 20 åren!

Kanske är det så att Finland snarare än Sverige bör ses som världens jämlikaste land?

Lennart J. Lundqvist

■ Et fremragende forsvar for litteraturforskningens faglighed

Erling Aadland: *Litteraturens verden: En undersøgelse av litteraturens antinomier*. Vidarforlaget, Oslo 2019.

Den norske litteraturforsker og professor ved Bergens Universitet Erling Aadland har med bogen *Litteraturens verden: En undersøgelse av litteraturens antinomier* skrevet en storslået apologi for det ånds-faglige arbejdes centrale placering i litteraturforskningen.

Bogen ligger i forlængelse af hans tidligere akademiske monografi *Farvel til litteraturvitenskapen* (2006), hvis første kapitel dengang hed "Litteraturvidenskabens antinomier". Det nye værk følger op på samme opfordring til læseren om at lade sig lede af læsningen og ikke de forudsætninger, du tager med på vej ind. Det uddyber og udvider imidlertid kortlægningen af antinomier, med sine tæt på 700 sider om sprog og menneske, sprog og litteratur, krop og sjæl, litteratur og virkelighed, og ikke-virkelighed, skrivning og læsning. Disse modsætningspar, ja egentlig antinomier, da de ikke altid er modsætninger, men betydningspar, som Aadland forklarer, følger hinanden som perler på en snor i en sirlig sammenknyttet tænkning. Bogen handler således ikke om litteratur som litterære værker, men som tænkning med litteratur i en litteraturfaglighed, og dermed den verden, hvor litteratur betyder noget.

Bogens gennemgang af et bredt felt af antinomier tilbyder en redegørelse for og diskussion af humanistisk faglighed, kaldet ånds-faglighed. Aadlands samtalepartnere om ånds-faglighed er hovedsageligt græske, antikke tænkere (først og fremmest Platon og Aristoteles) og den efterfølgende vesterlandske tradition (særligt tyske filosoffer som Heidegger og Nietzsche). Det giver en diskussion om litteraturens betydning, oplyst af hermeneutik og dekonstruktion, og bogen ligger sig på denne måde i forlængelse af en vesterlandsk, kontinental filosofi, der er konservativ og traditionsbundet. Den er dog samtidig forfriskende i sit opgør med den naturvidenskabelige metodes teori- og metodetænkning, for Aadland er stærkt kritisk til den videnskabeliggjorte litteraturforskning, præget af udtalte tilgange og teorier, fordi den

videnskabelige form for skarp metodisk og teoretisk vinkling taber værkernes tænkning og potentiale for forståelsesudvikling af syne, altså den dialogiske åndsfaglighed som burde være central for litteraturforskningen.

Hvis bogen skulle bedømmes ud fra sin egen horisont, altså på baggrund af den tusindårige humanistiske tradition, han citerer fra, så er den monumental og står som et hovedværk inden for nordisk litteraturforskning. Bogens stortanlagte forsvar for det åndsfaglige arbejde placerer sig dertil i et større kritisk kor af indvendinger mod den videnskabelige artikels dominerende placering i litteraturforskningen, med åndsfæller som fx Rita Felski og den postkritiske fokus på den litteratur, der læses, og hvad den læses for. I stedet for et opgør med mistænksomhedens hermeneutik så angiver Aadlands fokus en potentialets hermeneutik, hvor han tilbyder en lignende gentænkning af faget, der giver litteraturen mere plads, blot ved en åndsfaglighed baseret på læserens fagkundskab og kendskab til en tradition for at tænke med værket.

Hvis bogen læses som kritisk indlæg i en samtidig diskussion om udviklingen af litteraturforskningen, er den imidlertid besværet af tidvis at være indforstået: der er ukommenterede citater som afslutning på diskuterende afsnit, der er en mangel på samtidige samtalepartnere og der er en læsertiltale, der tidvis føles henvendt til ligesindede (særligt i bogens første tredjedel, hvor der er en selvfølgelig brug af et heideggersk værensbegreb og afledninger som tilværen og at-væren). Den åndsfaglige redegørelse er hovedsageligt ført frem i en udadvendt sprogbrug, men altså desværre ikke konsistent. Min mest betydelige anke er således, at når nu monografien vil disseminere traditionens filosofiske tanker og gøre dem relevante for en litteraturforskning, der har tabt forståelsen for tænkningens centrale position, så kunne den mere gennemgående have været henvendt til de læsere, den synes at ville engagere, nemlig dem der ikke er indsat i den kontinentale filosofis begrebsapparat og sprogbrug.

Bogen praktiserer ellers forbilledligt den fordybende faglige argumentation og fremadrettede forståelsesudvikling, som den præsenterer sig som fortaler for. Undtagen når Aadlands argumenterende stil benytter sig af et forsvar mod en underforstået kritik, hvor diskussionen altså ikke bliver helt reelt, fordi han ikke

henviser direkte til kritikken, men gerne til forsvaret mod den. Det gælder blandt andet hans forsvar mod kritikken af essentialistisk tænkning og begrebet væsen, hvor hans besvarelse af en foregivet kritik fremstår som et retorisk træk, i højere grad end den dialogiske argumentation og faglige fordybning bogen iøvrigt udvikler.

Litteraturens verden er således ikke en lukket bog. Den åbner gang på gang for nye, eller skulle man sige gamle, og dermed forhåbentlig bestående, antinomier (Aadland er jo lige akkurat ikke interesseret i sandhed, men i meningsfuldhed). Gennemgangen af dem afsluttes som oftest med åbne formuleringer som: "Vi kan konkludere med at begge leddene i antinomiene har noe for seg". Bogen handler altså sjældent om at slå noget fast, men om at vise hvor mulighederne for at tænke med litteraturen ligger. Den viser, at litteratur er både virkelig og uvirkelig, sproget er både alt, hvad vi kan forestille os, og en angivelse af det, det ikke får med. Så selvom den konkrete litteraturanalyse er mindre tilstede i bogen, er tænkningen om den således ikke.

Bogen er ligefrem. Den er afsøgende og præsenterende, og fremstår derfor informeret og informerende, til trods for at den mest lader sig informere af stemmer, der har stået centralt i litteraturforskningen gennem de sidste par tusind år. Men de har vel også noget at skulle have sagt i en tid, hvor litteraturforskningen, ifølge Aadland, er ved at miste sin selvforståelse og -agtelse på grund af teoretisk og metodisk skarptvinklede litteraturvidenskabelige artikler, hvis lokale, afgrænsede sandheder er ganske ligegyldige i litteraturens store verden. Der er derfor grund til at huske på, at litteraturforskningens åndelige grundlag er en tradition for store spørgsmål og for stor tænkning, og ved læsning af Erling Aadlands bog kan man ikke lade være med at tænke, at også den åndsfulde litteraturforskning har noget for sig.

Claus K. Madsen

Medverkande

- Panu Petteri Höglund, FM, doktorand i tyska språket och litteraturen vid Åbo Akademi (phoglund@abo.fi)
- Else-Britt Kjellqvist, poet, författare, psykoanalytiker (elsebritt.kjellqvist@gmail.com)
- Carl Johan Ljungberg, Ph.D. i Politics från Catholic University of America, f.d. medarbetare vid Näringslivets tankesmedja Timbro i Stockholm och frilansskribent (carljohan.ljungberg@comhem.se)
- Lennart J. Lundqvist, professor emeritus i statsvetenskap med särskild inriktning mot organisation och genomförandeprocesser inom miljöområdet, Göteborgs universitet (lennart.j.lundqvist@telia.com)
- Claus K. Madsen, FD, dansk lektor vid Helsingfors universitet (claus.madsen@helsinki.fi)
- Johan Stén, FD, TkD, forskare, vetenskapshistoriker (johan.sten@pp.inet.fi)
- Mats Wickström, FD, docent, forskardoktor i minoritetsstudier vid Åbo Akademi (mats.wickstrom@abo.fi)